

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKACINĖS VEIKLOS KATEDRA

INGA MOTIEJŪNAITĖ
(TEISĖS EDUKOLOGIJOS PROGRAMOS)

**MOKINIŲ POŽIŪRIS Į TEISINĮ UGDYMĄ BENDROJO LAVINIMO
MOKYKLOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Romas Prakapas

Vilnius, 2008

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS.....	3
ĮVADAS	4
1. TEISĖS SAMPRATA	7
1. 1. TEISIŲ IR PAREIGŲ VIENOVĖ	11
1. 2. TEISĖS SOCIALINĖ PASKIRTIS IR FUNKCIJOS	13
2. UGDYMO TEORINIAI ASPEKTAI	17
2. 1. UGDYMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI	18
2. 2. UGDYMAS IR ŽMOGAUS TEISĖS	22
2. 3. ŠVIETIMO IR UGDYMO SAŪVEIKA	24
3. MOKYMOSI PROGRAMOS IR IŠSILAVINIMO STANDARTAI	25
3. 1. VISUOMENĖS TEISINIO ŠVIETIMO PROGRAMA	26
3. 2. TEISINIO UGDYMO PRIELAIDOS MOKYKLOJE	29
4. MOKINIŲ POŽIŪRIS Į TEISINĮ UGDYMĄ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE	
4. 1. TYRIMO METODOLOGINĖS NUOSTATOS	31
4. 2. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	34
4. 3. TYRIMO APIBENDRINIMAS	42
IŠVADOS	43
REKOMENDACIJOS	44
LITERATŪRA	48
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48
PRIEDAI	49

SAVOKŲ ŽODYNAS

Bendrojo lavinimo mokykla – mokykla, kurios pagrindinė veikla yra ugdymas pagal formaliojo švietimo pradinio, pagrindinio, vidurinio ar atitinkamas specialiojo ugdymo programas (Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Mokyklos bendruomenė – vienos mokyklos mokytojai, mokiniai, jų tėvai ir kiti asmenys, siejami mokymosi toje mokykloje santykių ir bendrų švietimo tikslų (Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Ugdymas – mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimas (Žin., 2003, Nr. 63-285).

Ugdymas žmogaus teisių srityje – tai mokymo, sklaidos ir informavimo pastangos, kurių imamasi siekiant sukurti visuotinę žmogaus teisių kultūrą, skiepijant žinias, įgūdžius ir formuojant pozicijas (Leuprechtas, 2007).

Ugdymo programa – įvairiai formalizuota švietimo programa, kurios turiniu, pateikimo būdais ir metodais siekiama numatyto rezultato (Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Ugdymo turinys – integruota žinių, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų sistema (Žin., 2003, Nr. 63-2853)

Požiūris – konkreti pažiūra, nusistatymas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 1972)

Socializacija – procesas, kuriuo metu individas įsijungia į visuomenę, jos struktūrinius padalinius (socialines grupes ir bendrijas), perima jų socialinę patirtį, socialines vertybes ir normas (Kvieskienė, 2003).

Teisinis švietimas – tai procesas, per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginti savo teises ir vykdyti pareigas (Heater, 2007).

ĮVADAS

Kiekvienos demokratiškos valstybės išlikimas priklauso nuo joje vyraujančios tvarkos, tokioje valstybėje kiekvienas žmogus turi teises, pareigas ir privalo jų laikytis. Demokratinė visuomenė – tai tvarkos visuomenė, ne kažkoks chaotinis darinys, ko norėtų nesusipratėliai, piktnaudžiaujantys laisve, minčių ir veiklos pliuralizmu (Jovaiša, 1995). Šis L. Jovaišos apibrėžimas išskiria vieną iš demokratijos bruožų – tai tvarką visuomenėje, kuri palaikoma teisės normomis, įvairiais įstatymais. Pasak J. Bentham (2005), teisė egzistuoja tam, kad priverstų žmones daryti tai, ko kitaip jie nedarytų. Taigi teisė tarsi pagalbininkas kasdieniniame visuomenės gyvenime. Tačiau vien tai, kad ji egzistuoja dar neparodo, kad visuomenėje vyrauja tvarka, dažna problema yra ta, kad žmonės žinodami savo kaip piliečių teises ir pareigas, jas tiesiog „ignoruoja“ ir jų nesilaiko. Tokio elgesio rezultatas – įvairūs nuskaltimai ir kiti visuomenei nepriimtini procesai. Kad tokie destruktivūs procesai neplistų, būtina išsaugoti teisę, kaip stabilios visuomenės pagrindą.

Teisės egzistavimas ir būtinumas žmonių santykiuose mokyklinio ugdymo metu atsiskleidžia per teisės ir politologijos disciplinas bei jų mokslinę išvalgą, kuri yra susijusi su teisingu žmogaus teisių temos pateikimu. Galima diskutuoti, ar politinė teorija ir teisė nėra per daug abstrakčios ir sunkios vidurinei mokyklai: tačiau jos išryškina žmogaus teisių esmę, nes apibrėžia jų paskirtį ir jų gynimo būtinybę (Heater, 2007). Taigi matome, jog mokykla yra ta vieta, kurioje mokiniai gali įsigilinti į teisės esmę ir jos reikšmingumą. Kaip teigia L. Jovaiša (2001), mokykla – darnios asmenybės ugdymo įstaiga, čia ne tik atsiskleidžia individo fizinės ir psichinės jėgos, bet jis praturtinamas ir dvasinės kultūros vertybėmis. Atsižvelgus į šį apibrėžimą, tokios asmenybės negalėtume pavadinti, jeigu ji nežinotų tam tikrų teisės pagrindų. Pasak minėto autoriaus, mokykla rengia augančiąją kartą ne tik individualiam, asmeniniam bet ir visuomeniniam gyvenimui, visam sociumui.

Teigtina, kad teisinis ugdymas mokykloje vienas iš būdų paruošti žmogų gyvenimui visuomenėje. Pritarimas visuomenės nustatytoms socialinėms normoms artimai susijęs su paties asmens vertybėmis. Puoselėjant jaunų žmonių vertybes kartu formuojasi ir požiūris į teisės supratimą, į tai, kas leistina, o kas yra draudžiama. Svarbu su teisės žiniomis supažindinti labiausiai pažeidžiamus mokinius, kurie dėl tam tikrų priežasčių yra atsidūrę socialinės rizikos akiratyje. Tačiau kalbėjimas apie teisės pagrindus turi būti efektyvus ir sistemingas. Mokytojai lengvai patiki, kad moko žmogaus teisių, nors iš tikrųjų kalba apie jų pažeidimus. Pateikti mokiniams faktus apie savavališką areštą, persekiojimą, kankinimus, t.y. niūrią visų pažeidimų puokštę, palyginus nesunku dėl to, kad, nors ir liūdna, yra daug konkrečių ir dramatiškų pavyzdžių. Žinoma, supažindinti su šia nemalonia žmogaus teisių temos puse reikia. Tačiau ji turi būti atsverta civilizuoto elgesio

pavyzdžiais, jeigu norime išgelbėti jaunimą nuo beviltiškumo dėl žmogaus gyvenimo sąlygų. Blogybių katalogas nepaaiškina vaikui teisių (Heater, 2007).

Nagrinėjant teisinį ugdymą kaip vientisą sąvoką, reikėtų paminėti, jog tikslas jos apibrėžimo nėra, tačiau atskiras jos dalis – teisė ir ugdymą – įvairiais laikotarpiais tyrinėjo šių sričių specialistai. Tokie mokslininkai, kaip M. Newtonas (2007), W. Burnhamas (2003), N. I. Matuzovas (1997), N. N. Tarusina (1990), A. Vaišvila (2004) ir kt., įvairiais aspektais atskleidė teisės sąvoką, jos paskirtį, funkcijas ir privalumus plačioje visuomenėje. Jų mintys padeda geriau suvokti teisę ne kaip teorinę reikiamybę, bet kaip būtinybę, kurios dėka žmonės gali apsaugoti save, savo laisves ir teises bei kitus asmenis.

Pažymėtina, kad ugdymo sąvoka taip pat yra plačiai nagrinėjama. Įvairiomis pozicijomis ugdymą interpretuoja S. Šalkauskis (1991), A. Maceina (1936), J. Vabalas-Gudaitis (1983), McLaughlin (1997) ir kt. Dažniausiai įvairūs autoriai šią sąvoką atskleidžia, kaip ugdytinių ir ugdytojų sąveiką, kurios metu siekiama perduoti žinias, vertybes, padeda ugdytis kūrybiškai asmenybei.

Taigi teisės ir ugdymo sąvokos turi bendrą subjektą – žmogų. Ir viena, ir kita siekia apsaugoti žmogų bei padeda jam tapti pilnaverčiu visuomenės nariu.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė įgyvendindama Visuomenės teisinio švietimo programą 2005 m. rugpjūčio 22 d., patvirtino Visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemones (Žin., 2005, Nr. 5-709N). Šios priemonės padeda įvairioms institucijoms suteikti teisinių žinių visuomenės nariams. Vienas iš šios programos uždavinių yra aprūpinti kuo daugiau mokinių teisinio ugdymo priemonėmis, parengti ir išmokyti pedagogus jomis naudotis ugdymo procese. Šis uždavinys taip pat padeda įgyvendinti mokinių teisinį ugdymą.

Problema, jog iš esmės nėra tirtas mokinių požiūris į teisinį ugdymą. Kadangi teisinis ugdymas mokyklose yra kaip pasirenkamas mokomasis dalykas ir daugelyje švietimo institucijų šios disciplinos visai nėra: mokiniams ji nesiūloma dažniausiai dėl specialistų, adaptuotos mokomosios literatūros, ir pan. trūkumo, todėl svarbu ištirti, ką mokiniai apie tai mano ir koks jų požiūris į teisinį ugdymą.

Objektas – mokinių požiūris į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje.

Hipotezė – teisinis ugdymas yra aktualus bendrojo lavinimo mokykloje.

Tikslas – atskleisti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą.

Uždaviniai:

- Išanalizuoti teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje teorinius aspektus.
- Apibūdinti mokinių požiūrio į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo metodikos parinkimą.
- Ištirti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą.

Metodai:

Teoriniai: mokslinių ir metodinių literatūros šaltinių magistrinio darbo tema analizavimas ir apibendrinimas.

Empiriniai: anketinė apklausa mokiniams, siekiant ištirti jų požiūrį į teisinį ugdymą.

Statistiniai: surinktų duomenų matematinis statistinis apibendrinimas ir matematinė duomenų analizė, taikant kompiuterinę programą SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 11.0 for Windows.

Tyrimo imtis:

Tyrimo imtį sudarė 310 bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai iš Ukmergės rajono Veprių vidurinės, Vidiškių pagrindinės, Ukmergės Šilo vidurinės, Ukmergės Dukstynos pagrindinės, Ukmergės Antano Smetonos gimnazijos mokyklų. Dalyvavo 8 – 12 klasių mokiniai.

1. TEISĖS SAMPRATA

Nuo pat vaikystės, kiekvienas asmuo patiria, kaip visus žmonių santykius reguliuoja visuomenėje priimtos elgesio taisyklės. Toks patyrimas, padeda žmonėms suvokti teisės svarbą kasdieniniuose santykiuose. Teisė, reikšdama žmonių pastangas versti savo interesus visai visuomenei privaloma tvarka ir ja remiantis viešpatauti arba sugyventi, yra vienas reikšmingiausių ir kartu sudėtingiausių žmogaus kūrinų (Vaišvila, 2004). Apibūdinti teisės sąvoką yra sudėtinga, nes ji neturi galutinių atsakymų. Kaip teigia R. Bakševičienė (1996), teisės, kaip valstybės nustatytų, visiems privalomų, formaliai apibrėžtų, prireikus valstybės garantuojamų, visuomeninių santykių dalyvių elgesio taisyklių sistemos, samprata ilgą laiką nekėlė didesnių diskusijų. Susiformavo požiūris į teisę, kaip į sustabarėjusią uždara visuomenės sistemos dalį. Būdama socialinis reiškinys, teisė dėl tokio požiūrio prarado tiesioginį ryšį su žmogumi, jo emocijomis, poreikiais. Dėl tokių priežasčių teisės moksle susiformavo nemažai teisės sampratų. Nors dauguma mokslininkų, P. Leonas (1995), G. Dambrauskienė (2004), W. Burnhamas (2003), N. I. Matuzovas (1997), A. Vaišvila (2004) ir kt. stengiasi apibrėžti šią sąvoką, tačiau galutinės nuomonės nėra.

Žmogus gyvenantis dinamiškoje visuomenėje veikia turėdamas tam tikrą tikslą ir siekia jį. Siekdamas užsibrėžto tikslo, jis laikosi tam tikrų taisyklių, kurios teisės sistemoje vadinamos normomis. Teisė bendru atžvilgiu, apibrėžiama kaip socialinė norma (Leonas, 1995). Tos normos šiais laikais reguliuoja visus svarbiausius visuomeninius santykius. Reikia paminėti, kad žmonių tarpusavio santykius reguliuoja ne tik teisės, bet ir moralės (dorovės) normos (Dambrauskienė, 2004, p. 56). Moralė, kaip ir teisė, žmonėms kelia tam tikrus reikalavimus, nurodo, kaip konkrečiose situacijose jie privalo elgtis, nustato elgesio kryptį pvz: nemeluoti, neapgaužinti. Šios sąvokos yra tarpusavyje susiję socialiniai reiškiniai, kurie egzistuoja vienas šalia kito. Daugelis moralės normų reikalavimų yra paremti teisiniais reikalavimais. V. Šlapkauskas (2004), kalbėdamas apie teisės sampratą pabrėžia, kad bendriausiu požiūriu moralė turėtų būti teisės ir teisingumo vertybinis pagrindas, nes tai lemia moralės socialinę prigimtį. Dažnai teisei to ir nepakanka, kadangi visuomenėje vyrauja skirtingos ne tik žmonių pažiūros, bet ir jų moralė. Kiekvienas žmogus savo sąmonėje formuoja moralės nuostatas, kurios atspindi ne tik jų santykius su savimi, kitais žmonėmis, bet ir požiūrį į teisę. Pastebima, kad teisės normos, papildydamos moralės normų reikalavimus, sustiprina reguliuojamąjį jų poveikį.

Teisės ir dorovės negalima atskirti, nes jos papildo ir padeda viena kitai. Bet egzistuojamos viena šalia kitos, moralė ir teisė kartu ir skiriasi. Nors teisės ir moralės normos daugiau ar mažiau reguliuoja žmonių elgesį, jų tarpusavio santykius, tačiau vienoms vis dėlto negalima pakeisti kitų (Dambrauskienė, 2004, p. 56). Vienas iš svarbiausių skirtumų yra tai, kad moralės normų laikymasis yra paremtas asmeniniu sąmoningumu, o teisės normų laikymąsi užtikrina pati valstybė ir tai įgauna

didesnę galią žmonių santykiuose. Tai įrodo, kad teisės normų įgyvendinimas priklauso ne tik nuo vidinių žmogaus įsitikinimų, bet ir nuo valstybės sankcionuoto poveikio. Pasak P. Leono (1995), dorovė formuoja pasielgimus iš sielos vidaus, o teisė normuoja tik išorės pasielgimus. Kuo labiau visuomenė tobulėja, tuo labiau auga dorovės svarba. O dorovės augimui žmonių tarpe, kaip tik padeda teisė, kuri nustato tam tikrus elgesio rėmus pačioje visuomenėje. Taigi ir pats teisės normų laikymasis iššaukia kiekvieno asmens moralinę pareigą.

Išanalizavus, kuo teisė yra pranašesnė už moralę, svarbu suprasti, kodėl ji tokia reikalinga visuomenei. G. Dambrauskienė (2004) teigia, jog teisiškai sureguliuoti visuomeniniai santykiai tampa stabilesni, o pačioje visuomenėje išivyrėja didesnė drausmė ir tvarka. Taip žmogaus veikla ir santykiai su kitais tampa neatsiejama nuo teisės egzistavimo. Teisine prasme, sąvoka teisė gali būti kaip asmens socialinio elgesio įvertinimas. Jo dėka galima nustatyti ar žmogaus elgesys, poelgiai tam tikrose situacijose yra teisėti arba neteisėti, leistini arba draudžiami.

Pasitaiko situacijų, kai žmogus stengiasi įveikinti įvairias grėsmes savo teisėmis, o tai sąlygoja naujų teisių kūrimąsi (Vaišvila, 2004). Pats žmogus savo veikla, poreikiais skatina naujų teisės normų atsiradimą, tam kad galėtų apginti save. Tokio proceso vyksme, visuomenėje turi vyrauti kokia nors tvarka, tam kad žmonės galėtų gyventi kartu. Reikia paminėti, jog žmogus ir yra pagrindinis socialinės tvarkos kūrėjas, veikiantis savo interesais ir siekiais. Kaip teigia V. Šlapkauskas (2004), socialinės tvarkos atsiradimas yra procesas, susijęs su žmonių bendruomenės pamatiniu saugumo poreikiu, kurį tenkina nuolat stebėdami ir permąstydami gamtinę tvarką ir jos kontekste kurdami socialinę tvarką. Tokia tvarka turi kelti žmonių pasitikėjimą, nes taip galima priartėti prie bendruomenei priimtinių vertybių bei socialinių normų. Kitokią tvarkos apibrėžimą pateikia A. Vaišvilą (2004), teigdamas, kad tvarka yra jėgos persvara turinčio ir tam tikrais interesais besivadovaujančio žmogaus (žmonių grupių) kūrinys, įgyjantis visiems privalomo elgesio taisyklių (įstatymų) sistemos pavidalą. Taigi socialinė tvarka yra nenutrūkstamas procesas, kurį kuria žmonės, siekdami išlaikyti visuomenės narių santarvę.

Kalbant apie teisę, būtina pabrėžti socialinės visuomenės vaidmenį. Būtent teisė, R. V. Jheringo (1913) nuomone, apsaugoja asmens ir visuomenės interesų patenkinimo tvarką. Daugelis autorių aptarinėdami teisės sąvokos aiškinimą, pradeda nuo paprastų dalykų: visuomenės formavimosi priežastčių, visuomenės politinių, ekonominių santvarkų raidos, socialinių interesų ir t.t. Nagrinėdami šiuos procesus, jie parodo, jog teisė, kaip žmogaus elgesio tvarkytoja, atsiranda šalia žmogaus reikalų ir padeda spręsti iškilusius socialinius klausimus. V. Šlapkauskas (2004) pažymi, jog teisė – tai tiesioginis žmonių gyvenimas, kuriame ji suaugusi su jų buitimi, lūkesčiais, poreikiais, aistromis ir svajonėmis. Teisė tarsi nuolatinis žmogaus palydovas kasdieninėje jo veikloje.

Reikia pastebėti, kad teisė atsiranda iš jai priešingos tikrovės. Kaip ir buvo minėta, ji palaiko visuomenėje tvarką ir padeda suderinti skirtingus žmonių interesus, apsaugoja juos ir visuomenina.

Teisė tarsi vienas iš visuomenės formavimo veiksnių, kuris padeda išlaikyti teisingumą ir santykį tarp asmens ir visuomenės.

Teisės egzistavimas visuomenėje visų pirma yra socialinis interesas. Tai paverčiama visuotinai privalomo elgesio taisykle, skirta kontroliuoti ir norminti žmonių elgesį, derinti priešingus interesus. Išryškėja svarbus teisės požymis – tai, kad ji yra privaloma visiems. Siekdama, kad privalomo elgesio taisyklės būtų žinomos ir kad jų būtų laikomasi, valstybė jas įtvirtina tam tikrame teisės akte ir paskelbia visuomenei (Vaišvila, 2004). Toks oficialus dokumentas įgauna dvi būtinybes: jo privaloma laikytis ir už jo nesilaikymą yra taikomos valstybės numatytos sankcijos.

Teigtina, jog teisė ir visuomenė sąlygoja viena kitą. Žmogui gyvenant visuomenėje, veikia asmuo, bet veikia ir minia, ir viena ir kita, yra reiškinių, įvykių akstinas ir pasekmė (Leonas, 1995). Teisė išivyrėja kaip vienas iš visuomenės institutų, kuris palaiko tam tikrą tvarką joje. Visuomenės gyvenime žmonės ne tik keičiasi įvairiomis paslaugomis ar tam tikra informacija, bet ir didina kiekvieno asmens teisių saugą. Tai yra ir prieštaringas procesas: gyvenant visuomenėje susidaro galimybė ne tik tinkamiau apsaugoti ir įgyvendinti savo interesus, bet ir vienam asmeniui, socialinei grupei pavergti, išnaudoti kitą, nes atsiranda vienu asmenų priklausomybė nuo kitų nuosavybės arba fizinės, politinės jėgos (Vaišvila, 2004). Taigi tokie reiškiniai formuoja valdžios ir pavaldumo santykius, kurie kartais atneša ir neigiamų padarinių. Tokiais atvejais kalbama ne apie teisę, o apie įstatymus, kitaip tariant – dokumentus, kurie kuriami tam, kad apsaugotų silpnesnius, viešai sankcionuotų, pašventintų ir pripažintų teisėtą stipriųjų išgalėjimą. Taip išryškėja, kad teisė gali būti kaip priemonė tam tikrai valdžiai išlaikyti arba kaip priemonė, kuri padėtų stabilizuoti tvarką visuomenėje, išlaikytų pusiausvyrą tarp žmonijos ir valdžios. Tai priklauso nuo to, kokioms socialinėms grupėms atiteks teisės valdymas. Pabrėžiama, kad kas konkrečiu laiku tam tikroje visuomenėje bus teisė, priklauso nuo visuomenės socialinės struktūros, moralės supratimo, valdžios ir žmonių santykio, bendro kultūros lygio ir kitų toje visuomenėje slypinčių veiksnių. Reikia pripažinti, kad teisė besikeičiančioje visuomenėje užtikrina stabilumą, saugo žmones nuo destruktivaus elgesio atsiradimo.

Kaip nurodo V. Šlapkauskas (2004) teisė yra visuomeninių santykių garantas ir suteikia pagrindą jiems numatyti. Kitas teisės apibrėžimas, įvardija ją, kaip visuomenės vizitinę kortelę, kuri koncentruou pavidalu išreiškia visą jos esmę – socialinę interesų struktūrą ir socialinių jėgų santykį (Vaišvila, 2004). Tokie teisės apibūdinimai parodo, jog ji yra labai svarbus socialinis institutas, kurio pagrindu vystosi visa visuomenės tvarka ir santykiai. Teisė visuomenei yra būtina.

Sutapatinus teisę su visa istorine, ekonomine, politine, kultūrine žmogaus būtimi tai daro ją vis sudėtingesniu socialiniu reiškiniu. Norint teisę aiškiai suprasti, reikia ją tyrinėti įvairiais aspektais, labiausiai atsižvelgiant į jos santykį su socialine žmogaus būtimi. Teisė susiliedama su žmogaus vietos pasaulyje suvokimu, jo būtimi skatina į ją pažvelgti iš filosofinės pusės. Todėl

aiškinant teisę filosofiniu požiūriu neužtenka pasakyti, kad teisė yra elgesio taisyklė, reikalinga atskleisti ir jos turinį, t.y. ryšį su tais socialiniais interesais, kurių norminė išraiška ir yra ši elgesio taisyklė; taip pat suvokti teisės vietą kitų socialinio reguliavimo veiksmų sistemoje (Vaišvila, 2004). Vadovaujantis šia mintimi, svarbu suprasti, kad teisė, kaip atviras procesas, yra dinamiškas ir susijęs su visos visuomenės egzistavimu, reiškinys. Toks požiūris leidžia į teisę žiūrėti, kaip į nuolat besikeičiančią, tobulėjančią sistemą. Pastovumu teisė pasižymi tik tuomet, kada ji yra visuomeninė tvarka, o turinio požiūriu – tai kintantis procesas, kadangi teisė yra veikiamą vis kitų socialinių grupių interesais. Teisė savo egzistavimu įpareigoja kiekvieną asmenį elgtis pagal subjektinių teisių ir pareigų vienovę. Jai įsitvirtinant žmonių santykiuose vyksta žmogaus tapimas pilnaverčiu visuomenės nariu. Neatsitiktinai teisė pradedant Platonu (1995), laikoma būtina moralaus ir civilizuoto gyvenimo sąlyga. Kitas žymus filosofas Aristotelis (1997) pabrėžė, kad senovėje žmogų, atskirtą nuo teisės ir teisingumo, laikė pačiu blogiausiu.

Išanalizavus teisės sampratą įvairiais aspektais, galima būtų ją įvardyti, kaip žmonių santykių reguliatorių. Vis labiau gilinantis į teisę, iškyla reikalas šią vientisą teisės sampratą konkretinti, aiškinti, kaip ji reiškiasi, tampa konkreti tam tikrose teisinio reguliavimo srityse atsižvelgiant į reguliuojamų santykių specifiką. Tai reikia daryti dar ir dėl to, kad anot V. Šlapkausko (2004) teisės sąvokos prasmės ribas apibrėžia priešingos teisės reikšmės. Jos reikšmių visuomenėje yra daug, nes tai priklauso nuo funkcijų, kurias teisė atlieka žmonių tarpe. Pasak A. Vaišvilos (2004), bendrasis teisės pažinimas suskyla į atskiras teisės sampratos reiškimosi formas – į šakinius teisės mokslus, kur bendroji teisės samprata virsta civiline, administracine, baudžiamąja ir kt. Taip vientisas požiūris į teisę išnyksta, jis suskyla į atskiras, tarpusavio ryšius prarandančias dalis. Kad toks teisės sampratos išsisklaidymas į šaknines teisės sampratas netaptų kliūtimi teisės šakomis pasinaudoti viena kitos paslaugomis, būtina vėl grįžti prie teisės kaip prie konkrečios visumos, praturtintos konkrečių teisės šakų specifikos žinojimu.

Taigi teisės sampratą bandę atskleisti tyrėjai įrodė, jog jos egzistavimas visuomenėje yra būtinas. Jos buvimas visuomenėje atspindi susiklosčiusią tvarką ir pagarbą kiekvieno asmens interesams. Neabejotina, jog teisė nuolat dalyvauja žmonių socialinėje aplinkoje ir padeda išsaugoti tvarką joje, toks jos buvimas šalia žmonių, tampa visuomeninių santykių reguliavimo priemone. Tai leidžia kiekvienam piliečiui jaustis saugiai, padeda išsaugoti savo interesus, teises ir laisves. Skirtingų interesų nesutapimas visuomenėje dažnai griauja nusistovėjusią tvarką, taigi šioje vietoje teisė apsaugo kiekvieno asmens interesus. Teisės pripažinimas visuomenėje, parodo jos išprusimo lygį, ir pagarbą pačiai teisei. Tiek teisė tiek visuomenė sąlygoja viena kitos tobulėjimą. Aptariant teisės sampratą, reikėtų nepamiršti dviejų teisės sistemoje vyraujančių sąvokų – tai teisių ir pareigų, kurios tiesiogiai apibrėžia žmogaus egzistavimo visuomenėje ribas.

1. 1. TEISIŲ IR PAREIGŲ VIENOVĖ

Pasak A. Vaišvilos (2004), teisės egzistavimas visuomenėje pasižymi tuo, jog ji turi nešti į visuomenę ne agresiją, o santarvę, reikia, jog tas reikalavimas – pretenzija būtų visuomenėje legalizuotas, kad kitiems asmenims jį vykdyti būtų ne tik privalu, bet ir naudinga. Kiekvienas žmogus priklauso tam tikrai grupei ar bendruomenei, taip išsivysto ir teisės atsiradimas tame žmogaus egzistavime ir jo santykiuose su kitais nariais. Kaip ir minėta, žmogus gyvena siekdamas tam tikrų tikslų, tačiau atsitinka taip, kad siekiant jų žmogus susiduria su tokia problema, kaip tikslų prieštaravimas kitiems, nes vieno žmogaus tikslo siekimas trukdo kitam žmogui siekti savo tikslo. Taip, rašo R. Bakševičienė (1996), atsiranda žmonių poreikis derinti tikslus, nors jie yra vienas kitam priešai, tačiau taip pat yra vienos visuomenės nariai. Taigi, su tokia sąlyga atsiranda išipareigojimas asmeniui gerbti ne tik savo, bet ir kito asmens tikslus, egoistines pretenzijas. Būtent šiuo išipareigojimu asmuo ir legalizuoja pagarbos savo interesui reikalavimą, pasižada suderinti savo naudą su artimo nauda – sukuria būseną, kurią galima vadinti asmeninių ir visuomeninių interesų sutaptimi (Vaišvila, 2004).

Tokie visuomeniniai santykiai yra paremti teisių ir pareigų egzistavimu. Pats paprasčiausias teisių ir pareigų sutapatinimas yra toks, kai galvojama apie save, reikalaujama teisių, kai galvojama apie santarvę su artimu yra vykdomos pareigos. Šioje vietoje dar labiau išryškėja skirtumas tarp teisės ir dorovės normų. Dorovės normos, pasak P. Leono (1995), uždeda žmogui tikrai pareigas, o teisės normos ne tik pareigas: vieniems jos tampa pareigomis, kitus įgalina reikalauti. Pati dorovės sąvoka leidžia žmogui vienaip ar kitaip elgtis, tačiau ji nereikalauja grįžamojo ryšio, nes tai priklauso nuo kiekvieno žmogaus dorovingumo. Visai kitaip veikia teisės normos. Teisės norma pozitingai veikia tuos, kuriuos ji įgalioja reikalauti: žmogus darosi drąsus, pasitiki savimi, nesizemina (Leonas, 1995). Labiau vystosi jo savimeilė ir savęs apsaugojimas. Egoizmas, kaip subjektinė teisė kartu su pareiga yra didžiosios socializuoto žmogaus ir teisės esmę išreiškiančios priešybės, kurios susivienija kasdieniame žmogaus darbe (elgesyje) keičiantis su artimu paslaugomis ir susijungia neatsiejami vidiniu ryšiu – negalima tapti teisėtu egoistu (teisės subjektu) kartu netampant ir altruistu (pareigų vykdytoju). Būtent šia priešybių vienybe ir atsiskleidžia autentiška teisės esmė, neiškreipta savavališkos prievartos (Vaišvila, 2004). Subjektinė teisė, atskirta nuo pareigos, virstų agresija prieš artimą, o pareiga be teisės – išnaudojimu, vergyste kito asmens ar institucijos naudai. N. I. Matuzovas (1997) pareigą įvardija, kaip antrąją teisės pusę.

Teisių ir pareigų priklausomybė matoma įvairiose gyvenimo situacijose. Svarbu paminėti P. Leono (1995) mintį, jog teisė nustatydamas vieniems pareigas, kitiems galėjimą reikalauti, nedalija visuomenės narių į dvi dalis. Patys žmonės dažniausiai klaidingai supranta šių dviejų sąvokų reikšmę: jie arba per daug reikalauja, arba per daug naudojami savo teisėmis. Kiekvienas asmuo čia

gali reikalauti, čia turi pareigą pildyti, tai priklauso nuo jo santykių su kitais visuomenės nariais. Teisės ir pareigos žmonių gyvenime visuomet yra greta.

Požiūris į teisę kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovę atskleidžia visų asmens teisių santykinumą ir kartu pačioje teisėje atranda to santykinumo priežastį. Šis santykinumas išplaukia iš pačios teisių ir pareigų pusiausvyros, yra jos būtinas sekmuo. Pats asmuo tampa savo teisių gausinimo arba praradinėjimo subjektu. Taip apibrėžiama teisė sutampa su morale ir teisingumu (Vaišvila, 2004).

Teisių ir pareigų sąveika apsaugo individą nuo vergavimo visuomenei, o visuomenę nuo konkretaus individo agresijos. Kai teisės ir pareigos veikia tolygiai, žmonių santykiuose vyrauja santarvė ir pasitikėjimas, o jų tarpusavio nedarna skatina konfliktus ir visuomenės irimą. Teisė suvienija santykius, o konfliktai ir nesutarimai griauja vyraujančią stabilią tvarką. Kaip teigia P. Leonas (1995), teisė stiprina socialiu atžvilgiu geidžiamus įpročius ir palinkimus ir naikina socialiam gyvenimui kenksmingus palinkimus ir įpročius.

Šitaip suprantama teisė yra kaip visuomenės sutartis, dėl to teisė pajėgia sukurti bei palaikyti individų gebėjimą gyventi santarvėje, pasiekti tam tikros interesų įvairovės vienovę, mažinti prievartos poreikį individų tarpusavio santykiuose (Vaišvila, 2004). Žmonės gali taikiai kartu gyventi tik kai paklūsta tai sudarytai sutarčiai, nustatančiai kiekvienam teisių ir pareigų pusiausvyrą. Subjektinė teisė reiškia paties asmens egzistavimą visuomenėje, o pareigų pripažinimas palengvina gyvenimą su kitais, kurie taip pat turi savo teises.

Žmogaus kaip asmenybės ir piliečio apsaugojimo nuo valstybės ir kitų asmenų prievartos šiuolaikine samprata yra ilgo istorinio proceso ir raidos rezultatas. Kova tarp žmogaus teisių pripažinimo ir garantavimo bei valstybės savivalės ir kišimosi į asmeninį žmogaus gyvenimą buvo ir yra varomoji visuomenės pažangos jėga (Žmogaus teisių samprata, 2007). Žmogaus teisių samprata yra dinamiška, istoriškai ji kito ir plėtesi. Kaip teigia K. Miliauskaitė (2000), žmogaus teises iš esmės galime apibūdinti kaip teises, kurios mums priklauso nuo gimimo ir be kurių, mes negalime egzistuoti kaip žmonės. Teisės ir laisvės suteikia asmenims galimybę visapusiškai plėtoti ir naudoti šias būdingas žmogui savybes: protą, talentus, sąmonę bei tenkinti dvasines ir kitas vertybes.

Asmens laisvė prasideda galėjimu veikti savo interesais, o baigiasi pareiga kaip natūralia to leidimo riba. Žmonių pareigos, pasak A. Vaišvilos (2004), – tai tas mastas, kuriuo netrukdoma, o padedama kitam asmeniui būti laisvam. Jeigu pareiga nebūtų laisvės riba, tai tokia riba turėtų tapti kaip brutuali jėga, nes kiekviena atsakomybė, kad išsaugotų savo tapatybę, turi būti apribojama pareiga arba jėga. Todėl pareigomis neribojama laisvė būtų susinaikinanti laisvė, nes ji nuolat skatintų ir palaikytų visų nesutarimus ir konfliktus su visais, kurio sąlygomis jau nėra nei stabilios laisvės, nei stabilaus saugumo. N. N. Tarusina (1990) pripažįsta, jog subjektinių teisių ir pareigų

pusiausvyra teisės teorijai ir šakiniams teisės mokslams yra aksioma. Ta pusiausvyra nereikalauja jokio įrodymo, tai yra savaime suprantama tiesa.

Taigi teisės ir pareigos yra neatsiejamos nuo pačios teisės sampratos. Šios dvi sąvokos tarsi nuodugniau paaiškina teisės esmę. Vien tik žinoti, kad teisė egzistuoja nepakanka, reikia sąmoningai suvokti jos pamatinius reikalavimus. Tie reikalavimai ir pagrindiniai aspektai yra žmogaus teisės ir pareigos. Jų pagalba yra nubrėžiamos asmens elgesio ribos, ką jis gali daryti ir ko privalo paisyti. Pati teisė egzistuos žmonių santykiuose daro teisių ir pareigų santykį visuotinai privalomą. Šios grandies negalima atskirti, nes teisė tolygiai ir sistemingai funkcionuos, jeigu teisės ir pareigos egzistuos viena šalia kitos. Kitu atveju, kai kažkuris iš teisės elementų bus netoleruojamas ir jo bus nesilaikoma, visuomenėje išsivys nesutarimai, neigiamo procesai ir teisinės sistemos susilpnėjimas.

1. 2. TEISĖS SOCIALINĖ PASKIRTIS IR FUNKCIJOS

Teisės samprata apima ne tik teisės šaltinius, struktūrą, principus, bet ir jos socialinę paskirtį bei funkcijas, kuriomis teisė tiesiogiai įsiprasmina visuomenėje kaip socialinio elgesio reguliatorius. Teisės socialinė paskirtis – tai tas tikslas, kuriam teisė kuriama ir dėl kurio ji egzistuoja (Vaišvila, 2004). Teisė tiesiogiai atsiranda iš žmonių bendravimo, todėl ji ir skirta jį valdyti atsižvelgiant į visų žmonių lygybę ir jų laimės siekį. Istorijoje teisės paskirtis yra nusakoma įvairiai, Hamurapio kodekse (XVIII a. pr. Kr.) teisės normų tikslas yra užtikrinti, kad galingasis neskriaustų silpnojo, kad atsirastų tvirtas pagrindas vykdyti teisingumą ir spręsti ginčus (Bakonis, 1996). P. Leonas (1995) teisės tikslą įvardija, kaip asmens laisvių apsaugojimą ir priešingų interesų suderinimą. Nors teisės tikslui apibūdinti yra daug apibrėžimų, tačiau nei vieno negalima laikyti universaliu. Kadangi pati teisė yra ilgas istorinis reiškinys, todėl jis keičiasi priklausomai nuo teisės sampratos pokyčių ir ją lemiančios žmonių socialinės, ekonominės būties permainų. Taigi kiekvienas istorinis laikotarpis savaip įtakoja teisės socialinę raidą.

A. Vaišvila (2004) išskiria dvi pagrindines raidos stadijas: demokratinė – šios stadijos teisė buvo kuriama užtikrinti (saugoti) ne visos visuomenės, o tik politiškai ir ekonomiškai vyraujančių socialinių grupių interesus, slopinant kitas socialines grupes. Tokios paskirties teisė – tai privilegijų ir prievolių priešpriešos teisė. Kitai stadijai būdinga tai, kad teisė jau turi organizuotu būdu saugoti ne vienos, o visų socialinių grupių teises, lemti jų įgyvendinimą, derinti priešingus interesus ir taip palaikyti visuomenėje socialinę santarvę ir rimtį. Ši stadija pradėjo formuotis po Antrojo pasaulinio karo. Tokios orientacijos teisė siekia socializuoti žmonių santykius, grįsti juos ne jėga, o abipuse nauda, lygiateisiškumu, bendradarbiavimu. Žvelgdami į antros stadijos pagrindinius tikslus, galima pritarti jos raidai ir egzistavimui, kadangi ji nukreipta ne į tam tikrą grupę ar asmenį, o į plačią visuomenę ir jos interesus. Tai rodo teisės pažangą, kurios pagrindu gerėja ir kitų socialinių institutų

veikla, tuo pačiu įtakodama ir žmonių socialėjimą ir mokėjimą sugyventi su savo teisėmis ir pareigomis.

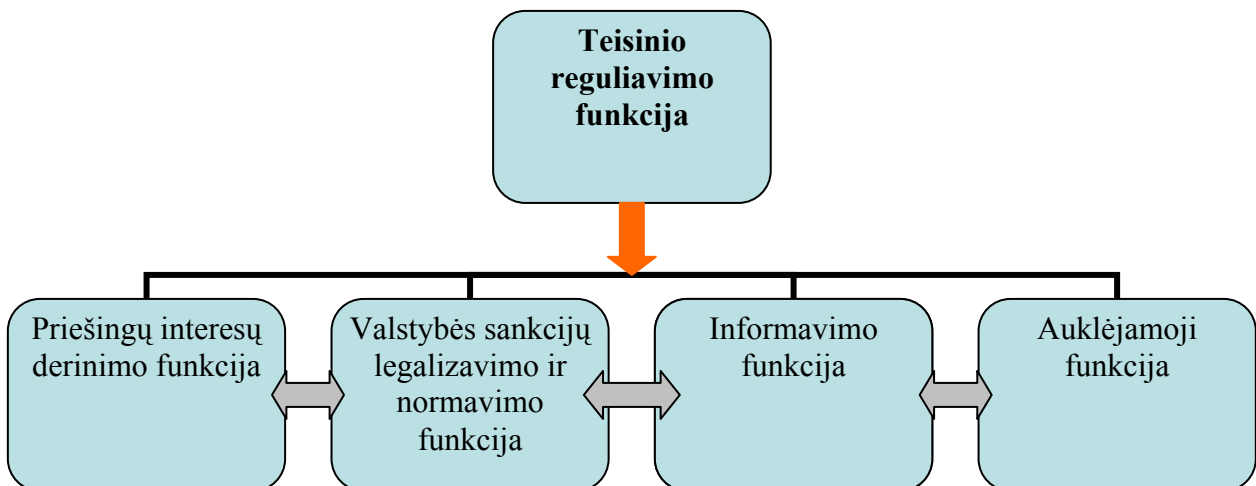
Socialinės teisės paskirtis yra įgyvendinama teisės funkcijomis. Tarptautiniame kontekste funkcija suprantama kaip tam tikra paskirtis, vaidmuo, veikla (Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas, 2000). Tikslu įgyvendinimas tam tikra veiklos kryptimi ir yra funkcija. Tikslų teisės funkcijų apibrėžimą pateikia A. Vaišvila (2004), jas įvardija, kaip teisės poveikio žmonių elgesiui kryptis ar būdas. Anot autoriaus, kaip konkrečiu laikotarpiu suprantama socialinės teisės paskirtis, tokios yra teisės funkcijos, jų pasirinkimas, turinys, kompetencija viena kitos atžvilgiu ir viso teisinio reguliavimo pobūdis. Įvardijant socialinį teisės tikslą, kyla problema. Kaip teigia V. Šlapkauskas (2004), teisinėje tikrovėje oficialiai nėra socialinio teisės tikslo. Jis yra nujaučiamas ir įvardijamas kaip kiekvienam asmeniui moraliai būtinas tikslas, į kurį turėtų orientuotis teisė. Tokiu požiūriu vadovaujantis, suprantamas teisės paskirties ir funkcijų atskyrimas. Sociologiniu požiūriu teisės funkcijų ryšys su pirminiu teisės tikslu, kuriam įgyvendinti buvo priimtas vienas ar kitas įstatymas, gali nesutapti su svarbesniu ryšiu, turinčiu būti tarp socialinio teisės tikslo ir teisės funkcijų (Šlapkauskas, 2004, p. 268). Tokioje plotmėje teisės tikslo ir funkcijų ryšys suprantamas, kaip visuomenės ir teisinės sistemos, kuri egzistuoja visuomenėje, santykių nustatymas. Kalbant apie teisės funkcijas istoriniu požiūriu, ne visos yra universlios ir prisitaikančios: vienos iš jų (reguliavimo) yra būdingos visų epochų teisei, nes susijusios su pačia teisės esme – teisių ir pareigų santykiu), kitos – tik tam tikros epochos teisei (demokratinei) (Vaišvila, 2004). Remiantis šiuo autoriumi yra išskiriamos tokios teisės funkcijos:

1. Reguliavimo funkcija. Tai pagrindinis teisės poveikio žmonių santykiams būdas, kai asmens teisės (vertybės) saugomos nustatant vienam teisinio santykio dalyviui teisę į tam tikrą vertybę (gyvybę, sveikatą, laisvę ir t.t), o kitiems asmenims uždedama pareiga susilaikyti nuo žalingo elgesio tų vertybių turėtojo atžvilgiu arba atlikti jo atžvilgiu pozityvius veiksmus. Šia funkcija siekiama apsaugoti asmens teises tokiu būdu, kad leidžiant asmeniui naudotis tam tikru gėriu, jis kartu įpareigojamas tai daryti nevaržydamas kito asmens teisių ir kartu jam leidžiant reikalauti iš kitų asmenų elgesio, nedarančio žalos jo gėriui.
2. Priešingų interesų derinimo, arba socialinio kompromiso, funkcija. Tai demokratinės teisės funkcija, kuri nusako reguliavimo funkcijos pobūdį: siekiant apsaugoti teises visų visuomenės narių, turinčių dažnai priešingus interesus; socialiniai santykiai reguliuojami ne bet kaip, o derinant priešingų teisės subjektų interesus, neleidžiant nei vienam iš jų per daug įsigalėti kitų socialinių grupių interesų ignoravimo, siaurinimo sąskaita. Tokiu reguliavimu pasiekiamas priešingų interesų kompromisas (teisių ir pareigų vienovė) ir šitokiu būdu garantuojama vienoda visų visuomenės narių teisių apsauga. Socialinio kompromiso funkcija nurodo, koks turi būti reguliavimo funkcijos turinys tais atvejais, kai socialinė teisės paskirtis

– vienodai veiksmingomis priemonėmis saugoti visų visuomenės narių teises ir laisves. Ši funkcija padeda įtvirtinti visuomenėje tarpusavio santarvės būseną.

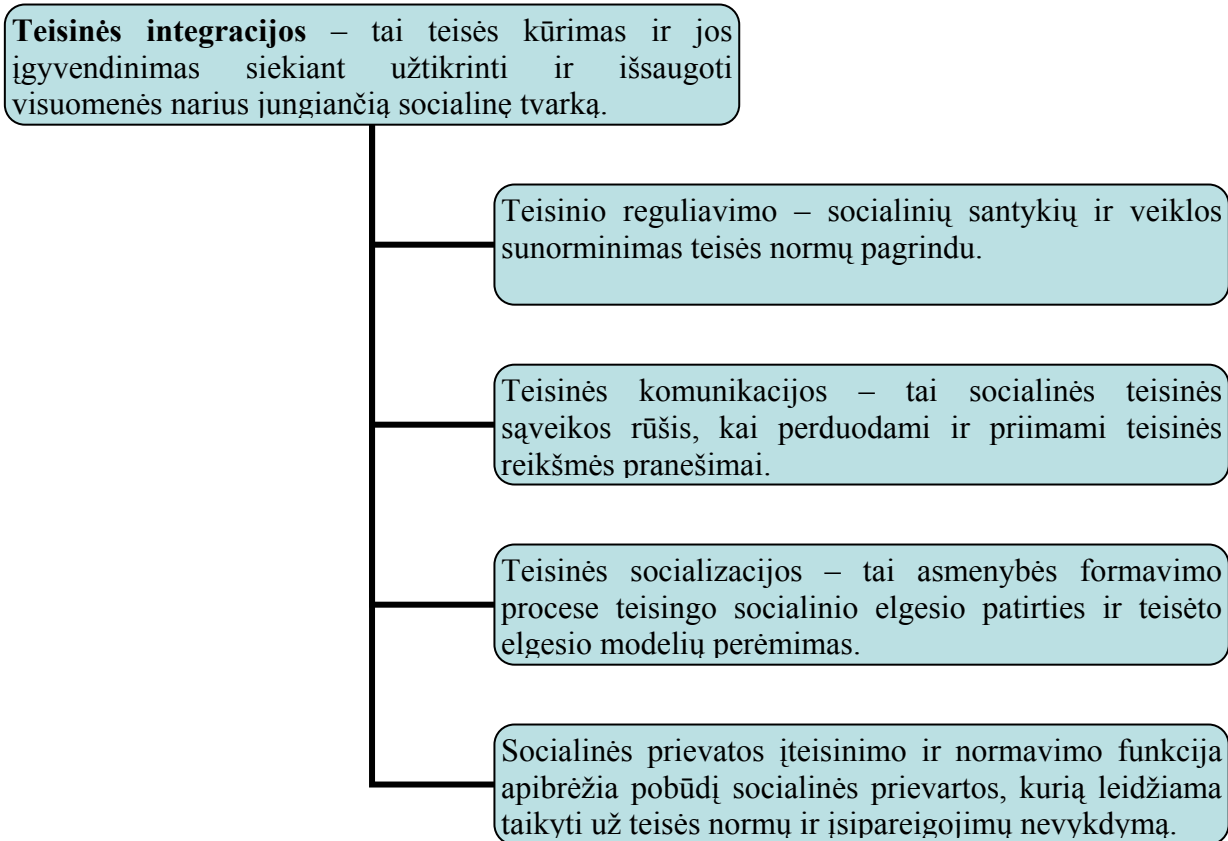
3. Valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo funkcija. Ši funkcija atsiranda iš būtinybės garantuoti teisės normomis nustatomų pareigų įsakmumą (reguliavimo funkcijos veiksmingumą). Tai padeda nustatyti valstybės prievartos (sankcijos) pobūdį ir mastą, kurią leidžiama taikyti už reguliacinių teisės normų nustatomų įpareigojimų, draudimų nevykdymą. Teisės literatūroje yra įsitvirtinusi šios rūšies teisės funkciją vadinti apsaugine. Tačiau tai būtų netikslus apibūdinimas, kadangi ši funkcija susitapatina su socialinės teisės paskirtimi apskritai. Saugoti žmogaus teises yra ne tik apsauginės, bet visų teisės funkcijų paskirtis, nes reguliuoti žmonių elgesį – tai saugoti jų teises. Reguliavimas yra pagrindinis žmogaus teisių apsaugos civilizuotoje visuomenėje būdas.
4. Informavimo funkcija, nurodo, kokio teisinio santykio dalyvių elgesio reikalauja konkreti teisės norma ir kokios sankcijos (bausmės) bus taikomos tiems, kurie nevykdys tos normos nustatytų pareigų. Šia funkcija teisė orientuojasi į žmogaus protą ir valią. Tiesiogiai informavimo funkcija išreiškia teisės viešumo principą. Kad veiktų teisė pirmiausia ji turi būti vieša – prieinama kiekvienam piliečiui. Toks teisės viešinimas padeda piliečiams naudotis savo teisėmis nepažeidžiant kitų asmenų teisių, teisinės tvarkos.
5. Auklėjamoji, arba teisės pažeidimo prevencijos, funkcija - tarsi visų teisės funkcijų apibendrinimas, ji skatina asmenį apmąstyti tą žalą, kurią jis patirs nepakludamas teisės imperatyvams, taip pat tą bendrąją naudą, kurią garantuoja teisėtas elgesys. Tai skatina asmenį elgtis teisėtai, ugdo jo gebėjimą gyventi santarvėje su artimu, ne tik jaustis asmenybe, bet ir matyti kitą žmogų ja esant.

Visos teisės funkcijos (žr. 1 pav.) yra tarpusavyje susijusios ir sudaro sistemą: teisinio reguliavimo funkcija yra centrinė ir palenkia savo reikmėms visas kitas teisės funkcijas, šios tik padeda reguliavimo funkcijai ir užtikrina jos veiksmingumą.

1 pav. Teisės funkcijos (pagal A. Vaišvilą)

Kiek kitaip teisės funkcijas apibrėžia ir interpretuoja V. Šlapkauskas (2004). Į pirmą vietą iškeliamą teisinės integracijos funkcija (žr. 2 pav.).

2 pav. Teisės socialinės funkcijos

Matome, kad V. Šlapkauskas teisės funkcijas aiškina sociologiniu požiūriu, remdamasis ir papildydamas A. Vaišvilos išskirtas teisės funkcijas. Tiek teisiniu, tiek sociologiniu požiūriu pateiktos teisės funkcijos siekia to paties – įteisinti teisės socialinę paskirtį.

Apibendrinant galima pažymėti, jog teisės socialinė paskirtis yra orientuota į patį žmogų ir jo veiklą. Teisės funkcijos tiesiog sukonkretina teisės vaidmenį visuomenės gyvenime ir parodo jos galimumą. Aptarus teisės sąvoką ir jos socialinę paskirtį kasdieniniame žmogaus gyvenime, galima teigti, jog ji yra būtina, ir apie ją reikia kalbėti ne tik todėl, kad ji reguliuoja žmonių santykius, bet ir todėl, kad žmonės dažnai pamiršta, tas visuotinai privalomas normas, teises ir pareigas bei visos teisės egzistavimo prasmę. Visa tai atneša daug neigiamų padarinių tiek žmogui, tiek visai visuomenei. Teisė tiesiogiai įtakoja visuomenės raidą, kaip ir ugdymas, kurio pagalba yra perteikiamos ne tik visuomenėje pripažintos vertybės, bet ir elgesio taisyklės.

2. UGDYMO TEORINIAI ASPEKTAI

Pasak V. Rajecko (2004), ugdymas, atsiradęs kartu su visuomene, yra neatskiriamai susijęs su jos raida ir didelia dalimi lemia jos progresą, raidą ir ateitį. Tam, kad žmonija galėtų tobulėti, vyresnioji karta turi perduoti patirtį jaunajai kartai, parengti jaunimą ir vaikus gyvenimui visuomenėje. Tas rengimas, vyresniųjų patirties perėmimas – tai socializacija, individo tapimas visuomenės nariu. Kaip G. Kvieskienė (2005) teigia, žmogus tampa socialus, gyvendamas tarp žmonių, perimdamas žmogiškųjų santykių įvairovės patirtį, suvokia pats save, įgyja tapatumo ir išskirtinumo iš kitų jausmą. Išlikimas visuomenėje svarbiausias žmogaus socializacijos tikslas.

Vyresnioji karta, siekdama pratęsti žmonijos egzistavimą, būtinai perduoda savo turimas žinias, gyvenimo supratimą ir įgytą patyrimą, to dėka jaunoji karta pamažu įsitraukia į gyvenimą. Ugdymas šiuo atveju yra ta lemiamą sąlyga, kuri padeda išsaugoti ir plėtoti gamybinę bei moralinę visos žmonijos, atskiros tautos patirtį, jos kultūrą (Rajeckas, 2004). Tam, kad žmogus galėtų tapti visuomenės nariu, auganti ir besivystanti asmenybė turi perimti visuomenės patirtį, jos sukauptas žinias, tuo pačiu ir nustatytas elgesio ribas joje.

Matome, kad ugdymas vyksta tarp žmonių, kurie nori tas žinias perduoti ir, kuriems reikia tas žinias priimti. Kaip rašo L. Jovaiša (2001), ugdymas yra tikslinga ugdytojo ir ugdytinio sąveika, gėrybėmis brandinanti žmogaus biofizinę sandarą, psichiką, santykius, kultūrą ir dvasią. Taigi, tas ugdymas turi būti tikslingas ir turėti aiškų tikslą, kurio būtų siekiama viso ugdymo procese. Reikia pabrėžti, kad ne kiekviena žmonių sąveika yra ugdanti.

Pritariant J. Vabalo – Gudaičio (1983) požiūriui, svarbu paminėti, kad ugdymas vyksta tik tada, kai sąveika yra konstruktyvi, kurianti asmenybėje visuomenei reikšmingas vertybes. Tai reiškia, kad pats ugdymo turinys turi atitikti konkrečios visuomenės nusistatytas ir visuotinai priimtas kultūrinės ir moralines vertybes. Pačio ugdymo procese vyksta dar vienas veiksmas – tai mokymas. Juo siekiama aktyvinti ugdytinio veiklą, skatinama pažinti ir perimti visuomenėje vyraujančias vertybes. Tačiau ugdymas negali apsieiti dar be kelių jo dalių, minėtą iš jų apibūdina L. Jovaiša (2001). Jis rašo, kad mokymas – tai pagalba individui mokantis, gilinant ir plečiant savo žinojimo, mokėjimo, gebėjimų sferą. Ta pagalba besimokančiajam, vyksta susitikus dviems ugdymo proceso dalyviams, tai mokytojui ir mokiniui. Mokytojas užima svarbų vaidmenį, nes jis tokioje situacijoje prisiima vadovaujančio atsakomybę (atsako už ugdymo kokybę ir pagalbos mokiniui efektyvumą).

Ugdymas kaip ir teisė turi savo funkcijas, šiuo atveju jis įgyja jas per mokymą. Tai lavinamoji ir auklėjamoji funkcijos. Minėtasis mokslininkas lavinimą apibūdina, kaip fizinių, intelektualinių ir praktinių gebėjimų plėtotę, o auklėjimą, kaip santykių su aplinka, veikla ir savimi

tobulinimą. Taigi šios ugdymo dalys parodo, jog ne tik ugdytojas yra atsakingas už šį procesą, bet ir pats ugdytinis turi stengtis perimti tai, kas jam yra duodama ir suvokti savyje vykstančius vidinius pokyčius. Ugdymas sudaro vientisą ir darnią mokymo, lavinimo, auklėjimo vienovę (Dumčienė 2006). Visos šios dalys nukreipia ugdymą į kryptingą tikslo siekimą.

Apie auklėjimą kalba ir kiti pedagoginės krypties atstovai. Pasak, J. Vabalos- Gudaičio (1983), auklėjimas plačiąja prasme suprastintas kaip ugdymas, dažniausiai auklėjimas apibrėžiamas kaip vyresniosios žmonių kartos perdavimas visų kultūrinių vertybių jaunesniajai. Savaip ir originaliai ugdymą apibūdina A. Maceina (1936). Jis ugdymą vadina auklėjimu ir jį supranta, kaip asmenybės dorinimą.

Taigi ugdymas yra gana sudėtinga sąveika, turinti užsibrėžtus tikslus ir siekius. Šiame procese vienas iš svarbiausių veiksnių yra informacijos perdavimas. Kaip teigia B. Bitinas (2000), informacija yra vienintelis ugdymo komponentas, kuris stimuliuoja ugdytinį kaupti savo patirtį, pertvarkyti vidinį pasaulį. Tiek žinių perteikėjas, tiek jas priimantis asmuo, turi atsakingai veikti, kad toks procesas vyktų tikslingai ir nenutrūktų. Galima pabrėžti, jog nagrinėta teisės sąvoka ir ugdymas sąlygoja visuomenės formavimąsi, teisė palaiko socialinę tvarką ir reguliuoja žmonių santykius, o ugdymas kaip kryptinga ir tikslinga veikla, siekia asmenybės tobulėjimo ir perduoda susiformavusias visuomenės vertybes. Teigtina, jog tikslingas teisinių žinių perdavimas ugdymo metu, kelia mokinių teisinę sąmonę ir padeda labiau suvokti teisės socialinę paskirtį.

2. 1. UGDYMO TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Ugdymas dažniausiai suprantamas kaip svarbiausios visuomenės patirties perdavimas jaunajai kartai, siekiant ją kuo geriau paruošti gyvenimui, išugdyti kuo tobulesnę asmenybę (Rajeckas, 2004). Sąvoka „ugdymas“ dažnai vartojama nevienodai, tačiau visuose apibrėžimuose slypi tas pats ugdymo siekis, kad jaunoji karta perimtų svarbiausią žmonijos patirtį.

Pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną (1972), žodis - tikslas – tai norimas pasiekti dalykas, siekimas. Panašiai tikslą apibūdina ir S. Šalkauskis (1992), kaip siekiamąją priežastį, dėl ko bet kas daroma ar įvyksta. Tikslas, pagal šį minėtą pedagogą, turi visados judinamosios galios mūsų valiai.

Siejant su V. Rajecko minėtu ugdymo apibūdinimu, tai būtų siekimas galutinio rezultato - tobulos asmenybės išugdyto. Kaip ir kiekviename moksle, taip ir pedagogikoje, tikslui įgyvendinti yra keliami uždaviniai (daliniai tikslai). Juos įvairiai interpretuoja garsūs pedagogai. Ugdymo uždaviniai, suprantami kaip tam tikra tikslo siekimo priemonė, jo įgyvendinimo struktūra, kurią sudaro tikslą konkretinančios veiklos sąlygos (Dumčienė, 2006). S. Šalkauskis (1992) teigia, jog ugdymo uždavinys, yra ne kas kita, kaip užduotas ugdomojo tikslo siekimas perteikimu ugdytinio

pasivavinimui ugdomųjų gėrybių, išsivystymu jo veikliųjų pajėgų ir jo įjungimu į kūrybinį darbą. Šie abu apibrėžimai parodo, kad sistemingas tikslo siekimas prasideda nuo uždavinių vykdymo.

Skyrelio pradžioje buvo minėta, kad ugdymas yra neatsiejamas nuo visuomenės ir jos raidos. Kintant visuomenės politinėms, ekonominėms, socialinėms, kultūrinėms sąlygoms, kinta ir pats tikslo bei uždavinių suvokimas. Tai reiškia, kad kiekviena epocha, istorinis laikotarpis siekia tuo metu išugdyti tokį žmogų, kokio jai reikia, su tokiomis vertybėmis, kurios geriausiai atitinka ir padeda išsilaikyti susiklosčiusiuose visuomenės santykiuose. Analizuojant ugdymo tikslą, pastaraisias dešimtmečiais dažnai remiamasi tokiais siekiais:

- Asmeninės laimės, sėkmės siekiu – tam svarbu gebėti orientuotis įvairiose situacijose, teisingai spręsti iškylančias problemas, jausti atsakomybę už savo likimą;
- Siekiu padėti visuomenei, pagarba žmonėms, pakantumu jų nuomonei - tai demokratiškumo ir humaniškumo išraiška (Rajeckas, 2004)

Kadangi pati visuomenė yra dinamiškas procesas, tai kartu su ja keičiasi ir keisis ugdymo tikslas ir uždaviniai. L. Jovaiša (2001) pabrėžia, kad šiuolaikinės besivystančios visuomenės tikslas – visapusiškos (harmoningos) asmenybės ugdymas, besiremiantis bendražmogiškais vertybėmis. Tačiau ugdymo uždaviniai ir turinys kinta, bet išlaiko tą patį siekiamą tikslą. Vystantis pramonei, informacinėms technologijoms ir kt. svarbu išugdyti tokį visapusišką žmogų, kuris gebėtų kūrybiškai dirbti pagal specialybę ir prireikus nesunkiai galėtų ją keisti, gebėtų naudotis naujausiomis informacinėmis priemonėmis, aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime (Rajeckas, 2004).

Pritariant minėtų pedagogų mintims, tikslinga pagrindiniu jaunosios kartos ugdymo tikslu laikyti – visapusiškos (harmoningos), demokratiškos ir humaniškos, aukštos tautinės savimonės asmenybės ugdymą. Tai yra bendro pobūdžio siekiamybė ir ugdymas šiuo atveju suprantamas kaip asmenybės visapusiškumo siekimas. Norint tai pasiekti, reikia ugdytiniams sudaryti, kuo palankesnius sąlygas, kurios skatintų saviraišką, kūrybiškumą, iniciatyvumą, žinių siekimą ir t.t. Toks tikslo siekimas yra naudingas ne tik asmenybei, bet ir plačiai visuomenei. Būtina paminėti, kad toks tikslas turi būti siekiamas be jokios prievartos ar spaudimo. Mokykla, kaip atsakingos ir visapusiškos asmenybės kūrėja, augina tvirtus dorinius pagrindus ir savarankią pasaulėžiūrą turinčius, visapusiškai išsilavinusius, bendrauti ir bendradarbiauti gebančius jaunuolius ir jaunuoles (Bendrosios programos, 1997).

Daug daugiau yra kalbama apie dalinius tikslus - uždavinius. Čia kyla diskusijų dėl to, kad nėra aiškios ribos tarp įvairiai formuluojamų tikslų ir uždavinių. Pateiktoje lentelėje (žr. 1 lentelę) galima pamatyti ir palyginti, kokie ugdymo uždaviniai buvo keliami ankstesniuose dokumentuose.

1 lentelė. Ugdymo uždaviniai

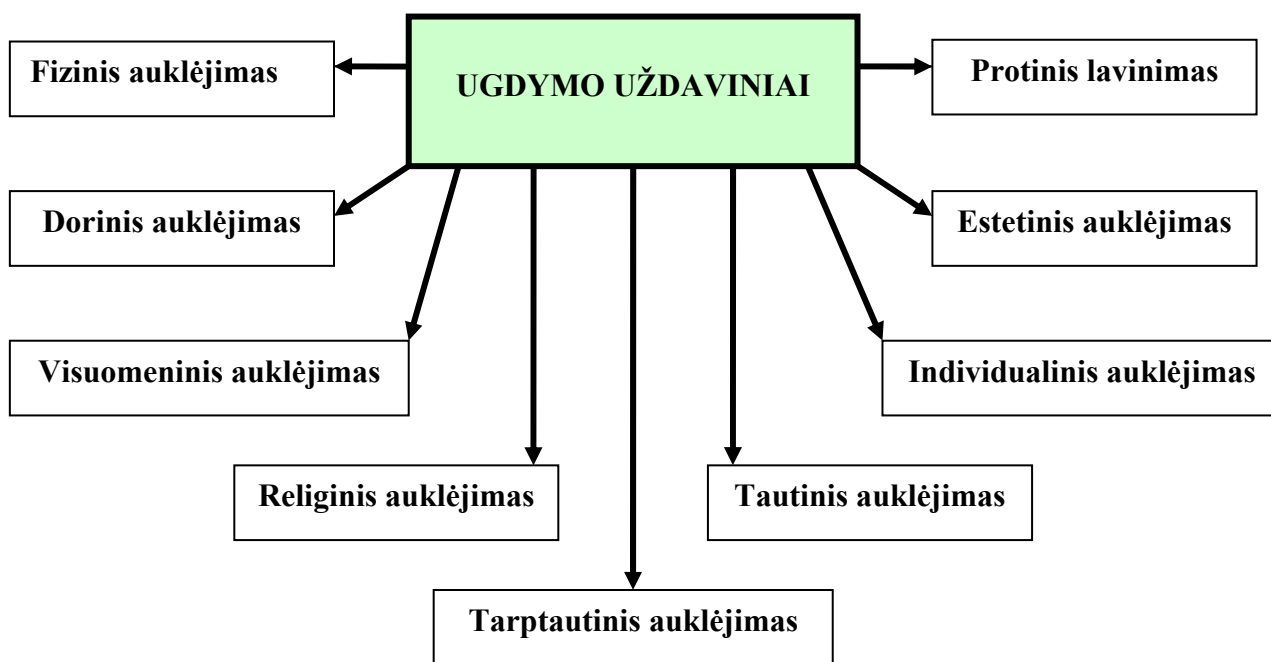
<i>Tautinės mokyklos koncepcijoje (1989) keliami ugdymo uždaviniai</i>	<i>Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) keliami ugdymo uždaviniai</i>
1. Puoselėti fizinę ir psichinę prigimtį, sudaryti sąlygas individualybei atskleisti, pažadinti siekimą per saviauklą ir savikūrą tapti asmenybėmis.	1. Padėti asmeniui atskleisti bendrąsias žmogaus vertybes ir jomis grįsti savo gyvenimą.
2. Padėti tvirtus žmogaus dorovės pagrindus: puoselėti sąžiningumą, savigarbą ir orumą, kūrybiškumą, nukreipti į tiesą, gėrį, grožį, skelbiantį gailėstingumą, geros valios veiklą, siekiančią laisvės, taikos, darnos, pagarbos ir šviesos.	2. Ugdyti kritiškai mąstantį žmogų.
3. Ugdant žmogaus intelektą, emocijas, valią, brandinti jo nuostatą, kad jis yra gimtosios kultūros kūrėjas, atsakingas už jos raidą.	3. Ugdyti asmenį, pasirengusį profesinei veiklai.
4. Ugdyti žmogaus pilietiškumą, t. y. Savo kaip asmens pareigų ir teisių visuomenėje bei valstybėje sampratą ir nuostatą dalyvauti konstruktyvioje savo krašto kultūrinėje, visuomeninėje bei politinėje veikloje vadovaujantis aukščiausiais žmogaus kriterijais.	4. Brandinti asmens tautinę bei kultūrinę savimonę.
	5. Ugdyti žmogų demokratijai.
	6. Ugdyti Lietuvos valstybės pilietį.

Abiejuose dokumentuose yra įvardijami iš esmės tie patys siekiai, tačiau neakcentuojamas siekis, atkreipiantis dėmesį į mokslo žinių pagrindų perėmimą, mokymo svarbą ir reikšmę. Minėtasis uždavinys 2003 m. atsiranda Lietuvos respublikos švietimo įstatyme (Žin., 2003, Nr. 63-2853):

1. Išugdyti kiekvienam jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doram, siekiančiam žinių, savarankiškam, atsakingam, patriotiškai nusiteikusiam žmogui, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacijos gebėjimus, padėti diegti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant gimtosios ir užsienio kalbų mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenime.

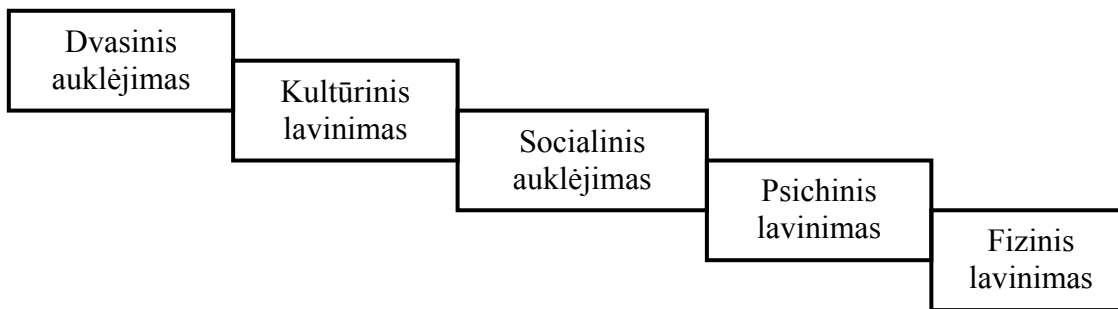
2. Nustatyti jaunuolio kūrybinius gebėjimus ir pagal tai padėti jam įgyti profesinę kvalifikaciją ir kompetenciją, atitinkančią šiuolaikinę kultūros bei technologijų lygį ir padedančią jam išsivirtinti ir sėkmingai konkuruoti tolydžio kintančioje darbo rinkoje, perteikti šiuolaikinės technologinės, ekonominės bei verslo kultūros pagrindus, būtinus šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei subalansuotai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti visą gyvenimą.
3. Stiprinti visuomenės galias užtikrinant darnią krašto ūkio, aplinkos ir žmogiškųjų išteklių plėtrą, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą.
4. Perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formuotis, taip pat garantuoti tautos, kraštokultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą.
5. Sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančias pilietinės bei politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui kaip kompetentingam Lietuvos piliečiui, europinės ir pasaulinės bendrijos, daugiakultūrinės visuomenės nariu.

Kiti mokslininkai irgi skirtingai įvardija ugdymo uždavinius. Pagal S. Šalkauskį (1991, p. 278), sisteminiai ugdymo uždaviniai yra (žr. 3 pav.):

3 pav. Ugdymo uždaviniai (pagal S. Šalkauskį)

O L. Jovaiša (2001) išskiria tik penkis uždavinius (žr. 4 pav.):

4 pav. Ugdymo uždaviniai pagal L. Jovaišą

Nors 3 pav. pavaizduotų ugdymo uždavinių gausa skiriasi nuo L. Jovaišos išskirtų uždavinių (4 pav.), tačiau visi užsibrėžti siekiai susilieja į bendrą sistemą, kurios pagalba yra siekiama bendro tikslo. Pastebėta, jog noras išugdyti visapusišką asmenybę, reikalauja uždavinių gausos, kurie padėtų pasiekti ugdymo tikslą.

Anot A. Rajecko (2004), tikslingiausia ugdymo uždavinius formuluoti taip: protinis, techninis ir fizinis lavinimas, dorinis ir tautinis auklėjimas, darbinis ir estetinis ugdymas. Autorius pamini dar kelis uždavinius, tačiau, kaip pats teigia, jie iš esmės susiję su išvardintaisiais 7 uždaviniais.

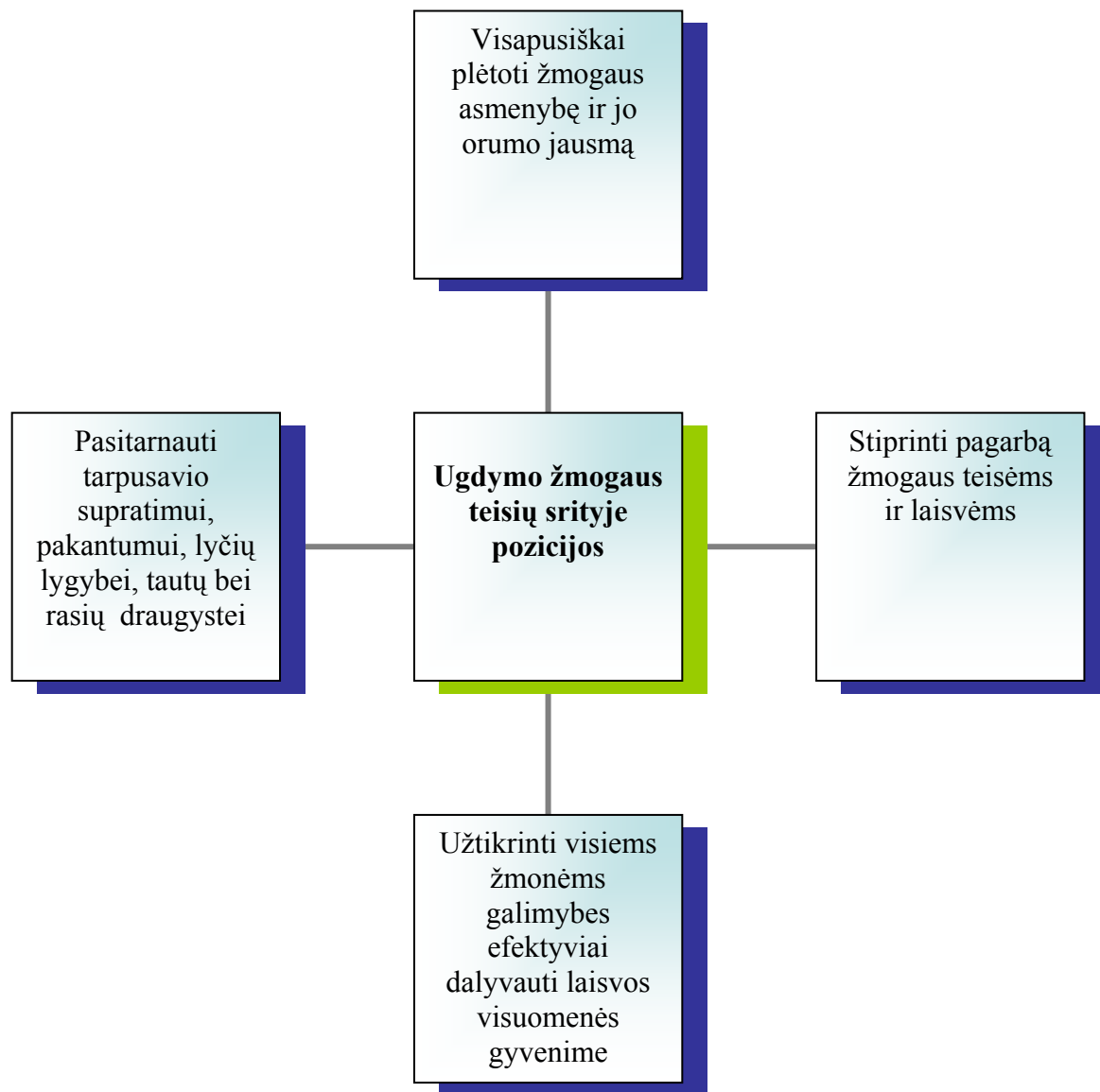
Vardinant uždavinius, atsirado ir kitos sąvokos – mokymas, lavinimas ir auklėjimas. Nagrinėjant ugdymo sampratą buvo paminėta, kad šios sąvokos yra ugdymo sudedamosios dalys, kiekviena iš jų turi atskirus tikslus ir padeda sėkmingai vykdyti ugdymo procesą.

Taigi ugdymas kaip sudėtingas procesas kartu yra ir sisteminga veikla. Suformuluotas tikslas ir užsibrėžti uždaviniai padeda išugdyti jaunąją kartą ir perteikti žmonijos vertybes. Svarbu ugdytiniui padėti rasti tikrąsias žmogiškąsias vertybes, jų siekti ir suprasti tikrąją žmogaus egzistavimo prasmę. Tikslingas ugdymo uždavinių siekimas daro ugdymo procesą tobulesnį ir kokybiškesį. Ugdymas skatina puoselėti, padėti asmenybei kurti savo pasaulėžiūrą, kaupti žinias ir vertybes reikalingas išliekant visuomenėje. Tokio proceso veikloje formuojasi ugdytinių vertybės, pilietinis sąmoningumas ir teisinės valstybės supratimas.

2. 2. UGDYMAS IR ŽMOGAUS TEISĖS

Vienas iš pagrindinių būdų, kuris skatina žmogaus teisių supratimą visuomenėje, yra švietimas žmogaus teisių srityje (Leuprechtas, 2007). Toks švietimas turi išeiti už paprastų informacijos sklaidos rėmų ir tapti sistemingu ir nuolatiniu procesu, kuriame žmonės, esantys įvairiuose išsivystymo lygiuose ir atstovaujantys įvairius visuomenės sluoksnius, mokosi gerbti kitų asmenų žmogiškąjį orumą ir įvaldyti būdus bei metodus, užtikrinančius šią pagarbą visoje visuomenėje ir visiems .

Mokslinėje literatūroje (Leuprechtas, 2007) randamas toks švietimo apie žmogaus teises apibrėžiamas taip: ugdymas žmogaus teisių srityje – tai mokymo, sklaidos ir informavimo pastangos, kurių imamasi siekiant sukurti visuotinę žmogaus teisių kultūrą, skiepijant žinias, įgūdžius ir formuojant pozicijas (žr. 5 pav.)

4 pav. Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai (pagal Leuprechtą)

Tokie ugdymo uždaviniai žmogaus teisių srityje dar kartą įrodo, kaip yra siekiama užsibrėžto ugdymo tikslo – visapusiškos asmenybės išugdymo. Tai reiškia, kad kalbėjimas žmonėms apie jų teises, kurios kitų atžvilgiu tampa pareigomis yra neatsiejamas nuo darnios visuomenės kūrimo. Didelė atsakomybė perteikiant žmogaus teisių esmę ir turinį atsiranda mokytojams arba auklėtojams. Kurių pagrindinis tikslas kontaktuojant su ugdytiniu yra suteikti tam tikrą informaciją, vertybes. Kaip teigia T. H. McLaughlin (1997), ugdymas neįmanomas be vertybių ugdymo. Įvairios mokyklos ir mokytojai savo veikloje siekia užsibrėžtų tikslų, tokiuose procesuose taip pat dalyvauja

vertybės, kurias tiesiogiai ar netiesiogiai stengiamasi perteikti. Iš to kyla problema, kaip efektyviai mokiniams perteikti tai, kas jiems reikalinga, kaip individams norintiems išlikti pilnaverčiais visuomenės nariais. Tam egzistuoja įvairūs būdai ir galimybės, nes siekiant užsibrėžtų tikslų, mokytojai ir kiti su vaikais dirbantys asmenys, gali naudoti metodus, kurie apimtų įvairius procesus. Tai priklauso nuo asmenybės kūrybiškumo. Žmogaus teisių tematika gali būti įtraukiama į mokykloje dėstomas disciplinas – istoriją, pilietinio ugdymo ir teisės pagrindus, literatūrą, dailę, geografiją, kalbas arba gali būti mokoma atskiru kursu, kuriame visas dėmesys būtų skiriamas žmogaus teisėms ir jo pareigoms suvokti. Galima pastebėti, jog ugdymas žmogaus teisių srityje yra toks dalykas, kuris neatsiejamas nuo kitų mokykloje dėstomų dalykų, tai gali būti kaip integruojamas arba kaip atskiras mokslas.

Ugdymas apie žmogaus teises mokyklose gali būti vykdomas ir neformalia forma, taip pat ir už jos ribų, pvz.: popamokiniuose užsiėmimuose, klasės valandėlėse, jaunimo forumuose, kituose mokyklų organizuojamuose renginiuose. Siekiant efektyvių rezultatų mokyklose, kalbant apie žmogaus teisių švietimą, toks procesas turi apimti visą mokymosi programą. Tai būtų idealiai siekiamas tikslas. Kaip teigia R. Richardsonas (2007), mokydamiesi mokyklose visi jauni žmonės turi sužinoti apie žmogaus teises, nes tai sudaro dalį jų pasirengimo gyventi pliuralistinėje demokratinėje visuomenėje.

Apibendrinant galima pastebėti, kad mokykla yra ta terpė, kurioje ugdytinis turi gauti teisės žinių pagrindus, kurie padėtų jam tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Šis žinių perdavimas turi trukti visą mokymosi mokykloje laiką, taip užtikrinant sistemingą vertybių, teisės normų įsivyravimą ne tik mokyklos bendruomenėje, bet ir kituose socialiniuose institutuose. Kalbėjimas apie žmogaus teises ugdymo metu, padeda ugdytiniui labiau socializuotis ir kausti teisinę patirtį. Svarbų vaidmenį šiame procese vaidina ugdytojas ir ugdytinis, tačiau reikia paminėti, kad mokinyš ugdomas ne tik tam tikrų užsiėmimų metu, visas mokyklos gyvenimas (santykiai su visuomene, mikroklimatas, tarpusavio santykiai) taip pat įtakoja vertybių ir žinių perdavimą.

2. 3. ŠVIETIMO IR UGDYMO SAŲVEIKA

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (Žin., 2003, Nr. 63-2853) yra du sąvokos „švietimas“ apibūdinimai:

1) „švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus;

2) Švietimas – asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas. Jis grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniiais santykiais, šalies kultūros tradicijomis.

Šie apibūdiniamai parodo, jog švietimas visų pirma yra veikla, apimanti visaverčio asmens tobulėjimą, kitu atveju – tai būdas, kuriuo galima kurti tai, kas sąveikauja su pačiu žmogumi. Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų. Vertybių perdavimas, darnos visuomenėje siekimas yra ir ugdymo siekis. Pati švietimo sąvoka yra gana plati, ji apima visus visuomenės sektorius. O ugdymas yra tikslesnis ir konkretesnis. Kaip teigia J. Vabalas – Gudaitis (1983), ugdymas – ugdytojo (u) ir ugdytinio (iu) pedagoginė, t. y. turinti tikslą sąveika. Iš to galima suprasti, kad ugdymas – tai sąveika, kurios dėka galima ne tik perduoti žinias, bet ir skatinti fizinį, socialinį, psichinį asmens tobulėjimą. Tame pačiame švietimo įstatyme yra pateikiamas ir ugdymo apibrėžimas, kuris nurodo, jog ugdymas – tai mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimas.

Taigi pati sąvoka „ugdymas“ tarsi susiaurina, sukonkretina sąvoką „švietimas“ ir parodo, jog visa tai turi vykti konkrečioje terpėje, kurioje vyksta bendravimas tarp ugdytojo ir ugdytinio ir yra siekiama pagrindinio ugdymo tikslo. Švietimas turi daug platesnius siekius ir orientuojasi į pačią tautą. Ugdymas tuo tarpu yra procesas, kurio metu yra perduodamos vertybės, tradicijos, žinios reikalingos ir būtinos tautos išlikimui.

3. MOKYMO/SI PROGRAMOS IR IŠSILAVINIMO STANDARTAI

Lietuvos valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatuose, kurias 2003 m. balandžio mėn. 4 d. patvirtino Lietuvos Respublikos Seimas nutarimu Nr. IX-1700, nurodoma, kad būtų užtikrinta švietimo plėtotės kokybė, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas asmens patriotizmui, jo pilietiniam, kultūriniam ir tautiniam tapatumui ugdyti (Žin., 2003, Nr. 71 – 3216). Aktyvi pilietinė veikla tampa sudėtinė švietimo turinio dalimi. Pagal Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus (1997), moksleiviai turėtų ugdytis tautinę ir pilietinę savimonę, orientuotą į demokratines ir teises valstybes, humaniškumo ir tolerancijos, teisingumo ir solidarumo bei laisvės principus.

Mokykla - tai ta institucija, kuri privalo sudaryti sąlygas, padedančias mokiniui išsiugdyti atsakomybę, humanizmo ir demokratijos principais bei vertybėmis pagrįstą dorovinę ir pilietinę savimonę bei nuostatą vadovautis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje.

Įgyvendindamas šias nuostatas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras patvirtino Patriotinio ugdymo įgyvendinimo ir Bendrąją pilietinio ugdymo programas (Žin., 2004, Nr. 1086). Šiuose minėtuose teisės aktuose nurodytų pilietinio ir patriotinio ugdymo tikslų ir uždavinių įgyvendinimas tapo neatsiejamas nuo žinių apie žmogaus ir piliečio laisvių bei teisių įgijimo.

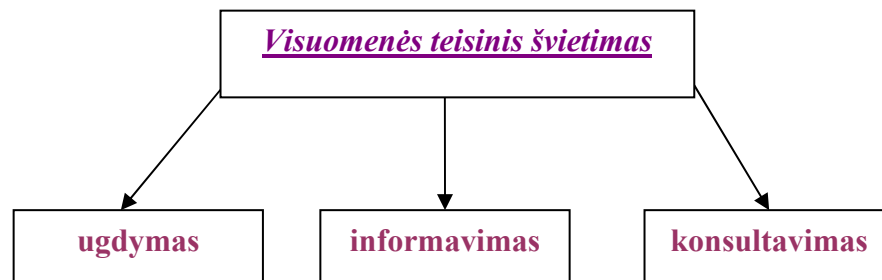
Mokytojų ir mokyklos bendruomenės žinios apie žmogaus teises ir laisves bei jų įgyvendinimas ugdymo procese yra svarbi prielaida sėkmingai siekiant mokinių pilietinio ir patriotinio ugdymo tikslų ir uždavinių. Taigi, nors šios programos nėra tiksliai susiejamos su teisiniu švietimu, šių programų uždaviniuose siekiama perteikti mokiniams žinias apie jų kaip piliečių laisves, teises ir pareigas.

3. 1. VISUOMENĖS TEISINIO ŠVIETIMO PROGRAMA

Siekiant, teisinių žinių perteikimas žmonijai būtų efektyvesnis 2004 m. LR Vyriausybė patvirtino Visuomenės teisinio švietimo programą. Po metų buvo patvirtintos Visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonės (Žin., 2005, Nr. 5-709N), kuriose išdėstyti teisinio švietimo uždaviniai ir priemonės bei atsakingos institucijos. Teisinio švietimo programos tikslas - pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei, sukurti ilgalaikį teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ugdyti savarankiškai mąstantį Lietuvos Respublikos gyventoją, sugebantį savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas (Teisinė informacija bus lengviau prieinama visuomenei, 2007). Toks tikslo suformulavimas parodo pagrindinius aspektus į kuriuos orientuojasi teisinė valstybė, tam kad užtikrintų ir apsaugotų asmens prigimtines ir kitas teises.

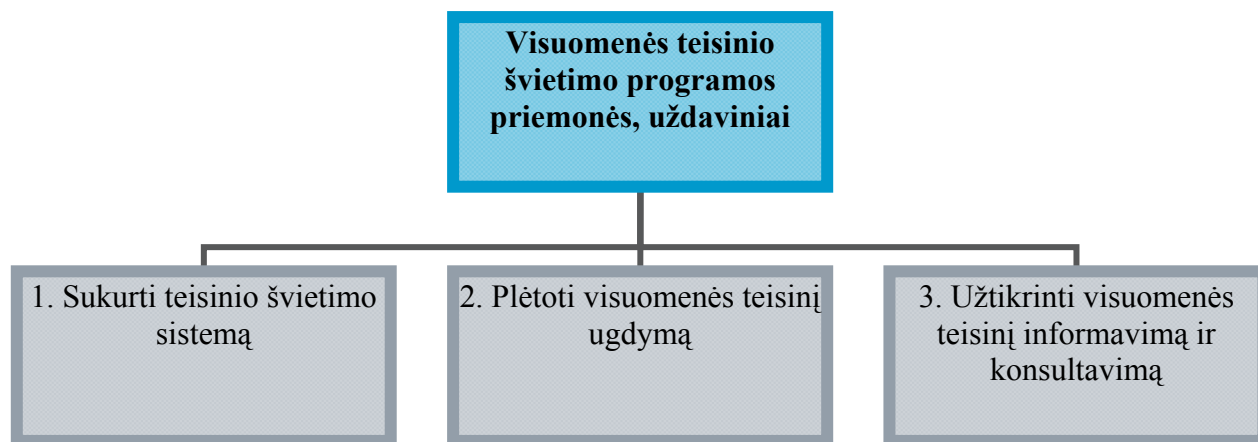
Teisinis švietimas ir teisinės sąmonės kėlimas yra glaudžiai susijęs su žmogaus teisių apsauga. Nežinantis apie savo teises ir galimybes jas realizuoti remiantis įstatymais, žmogus negali išlikti orus visuomenėje (Lydeka, 2007). Todėl teisinės žinios turi būti pakankamai platinamos ir prieinamos visiems žmonijos sluoksniams.

Visuomenės teisinis švietimas yra svarbus siekiant užtikrinti, kad jos nariai prisitaikytų prie naujų bei nuolat besikeičiančių socialinių normų ir gebėtų jas panaudoti praktikoje savo teisėms ir laisvėms ginti bei pasinaudotų teikiamomis galimybėmis. Pateiktoje schemoje (žr. 5 pav.) nurodomos visuomenės teisinio švietimo dalys, kurios orientuojasi teisinių žinių perdavimą visai visuomenei.

5 pav. Visuomenės teisinio švietimo dalys

Visuomenės teisinis švietimas apima ne tik Lietuvos, bet ir Europos teisę. Žmonių teisinis švietimas - tai procesas, kurio metu asmenims yra sudaromos galimybės įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginant savo teises ir vykdant pareigas. Įgyvendinant Visuomenės teisinio švietimo programos priemones (Žin., 2005, Nr. 5–709N), yra keliami tokie uždaviniai (žr. 6 pav.)

6 pav. Visuomenės teisinio švietimo programos priemonių įgyvendinimo uždaviniai

Pirmam uždaviniui įgyvendinti siekiama:

1. Sukurti patikimą, veiksmingą, visiems vienodai prieinamą teisinio švietimo sistemą, užtikrinančią gyventojų ugdymą, informavimą ir pagal galimybes – konsultavimą;

2. Racionaliai paskirstyti gyventojų teisinio švietimo funkcijas valstybės ir savivaldybių institucijoms, nevyriausybinėms organizacijoms:

2.1. Priskirti švietimo ir mokslo institucijoms gyventojų teisinio ugdymo funkciją;

2.2. Priskirti valstybės ir savivaldybių institucijoms pagal kompetenciją nuolatinio gyventojų teisinio informavimo funkciją;

2.3. Priskirti nevyriausybinėms organizacijoms ir (arba) teisininkus rengiančioms aukštosioms mokykloms gyventojų informavimo ir konsultavimo jiems rūpimais teisiniais klausimais funkciją;

2.4. Organizuoti savivaldybių institucijose visuomenės teisinį informavimą pagal kompetenciją, įtraukti teisininkus rengiančias aukštasias mokyklas į teisinio informavimo ir konsultavimo veiklą.

3. Sukurti gyventojų teisinio švietimo koordinavimo mechanizmą;

4. Skatinti pilietines iniciatyvas ir savišvietą;

5. Naudotis kitų valstybių turima visuomenės teisinio švietimo patirtimi.

Plėtojant visuomenės teisinį ugdymą siekiama:

1. Aprūpinti kuo daugiau mokinių teisinio ugdymo priemonėmis, parengti ir išmokyti pedagogus jomis naudotis ugdymo procese;

2. Sudaryti galimybes regionų gyventojams kuo plačiau dalyvauti teisinio švietimo programose, įgyti teisinių žinių ir įgūdžių, reikalingų šiuolaikinei visuomenei, ir skatinti neformalųjį ugdymą.

Užtikrinant visuomenės teisinį informavimą ir konsultavimą, keliami tokie tikslai:

1. Informuoti gyventojus jiems rūpimais teisiniais klausimais, šiuo tikslu rengti televizijos ir radijo laidas, leisti ir dalyti lankstinukus, brošiūras, kitomis priemonėmis skleisti teisinę informaciją;

2. Informuoti gyventojus apie naujus teisės aktus, jų pakeitimus, poveikį ir galimybes ginti savo teises;

3. Nustatyti norinčių dalyvauti įgyvendinant programą nevyriausybinių organizacijų dalinį finansavimą iš programai skirtų lėšų ir įtraukti jas į visuomenės teisinį informavimą ir konsultavimą;

4. Organizuoti nevyriausybinių organizacijų atstovų mokymą ir kvalifikacijos tobulinimą;

5. Organizuoti pagal galimybes valstybės ir savivaldybių institucijų valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, mokymą ir kvalifikacijos tobulinimą teisinio švietimo klausimais;

6. Plėtoti informacines technologijas, kad kuo daugiau gyventojų rastų reikiamą teisinę informaciją.

Nagrinėjant plačiau 2-ąjį uždavinį, pastebimas siekis sukurti vientisą teisinio švietimo ir ugdymo sistemą. Skatinamas teisės pagrindų mokymas bendrojo lavinimo mokyklose, mokiniams suteikiant žinių apie jų teises ir pareigas. Toks uždavinys reikalauja ir specialistų, kurie galėtų dėstyti teisės pagrindus mokyklose, o tai tampa užduotis aukštosioms mokykloms, kurios turi paruošti šiai sričiai reikalingus – edukologijos magistrantus.

Apibendrinant galima pastebėti, jog teisinis švietimas siekia visuomenės teisinės sąmonės tobulėjimo ir teisinės informacijos prieinamumo visiems. Užsibrėžti uždaviniai padeda sistemingiau ir nuosekliau siekti šio tikslo. Teigtina, kad tokia programa įtraukia visus visuomenės narius ypač tuos, kuriems labiausiai trūksta ir reikia tokių žinių. Kadangi šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas teisiniam ugdymui, todėl svarbu atskirti, kuo jis skiriasi arba kuo jis panašus į teisinį švietimą. Šiuo metu nėra konkrečios sąvokos, kuri galėtų tiksliais aspektais įvardinti teisinį ugdymą. Tačiau jį galima apibūdinti žvelgiant į teisinio švietimo programą. Visų pirma reikia pabrėžti, kad teisinis ugdymas yra vienas iš trijų teisinio švietimo uždavinių. Be to tai yra, kaip priemonė užsibrėžtam tikslui pasiekti. Nors atrodytų, kad šios sąvokos siekia to paties – pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visiems, bet jos įvardijamos skirtingai.

3. 2. TEISINIO UGDYMO PRIELAIDOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Akcentuojant, kad teisinis ugdymas yra vienas iš teisinio švietimo uždavinių, reikia išanalizuoti jo būtinybę ir galimybes ugdymo įstaigose. Mokslinėje literatūroje (Šlapkauskas, 2004; Leuprechtas P, 2007) yra kalbama apie mokinių teisinį švietimą mokyklose, taigi nors švietimas ir ugdymas skiriasi savo siekių platumu, kalbant apie teisinių žinių suteikimą mokiniams šias sąvokas būtų galima tapatinti.

V. Šlapkauskas (2004) teigia, jog pilietinės visuomenės formavimas ir jos socialinis veikimas sietinas su jos platesniu ir kryptingesniu teisiniu švietimu. Tokį švietimą jo manymu, reikia pradėti bendrojo lavinimo mokykloje, mokant vaikus teisės pagrindų ir teisinio mąstymo. Pastebima, kad visuomenės tobulėjimas iš esmės priklauso nuo teisinės sąmonės augimo. Mokykla teisinių žinių perdavimo eigoje užima svarbią vietą. Bendrosiose programose (1997) yra išdėstyti mokyklos siekiai mokinių atžvilgiu. Mokykla turėtų ugdyti supratimą, kad visi žmonės lygūs, žmogaus orumas yra nepažeistinas, jog demokratinei gyvensenai būtinas piliečio, pilietės dorines savybes: sąžiningumą, pareigingumą, teisingumą, pagarbą kitam ir artimo meilę, toleranciją. Šiose programose išdėstyti siekiai, kurie turėtų padėti mokiniams įsisąmoninti demokratinės valstybės piliečio laisves, teises ir pareigas, suprasti asmens dalyvavimo valstybės gyvenime galimybes ir būdus. Taigi matoma, jog ugdymo įstaigos yra įpareigosotos diegti mokiniams tokias vertybes, kurios padėtų išgyventi teisinėje demokratinėje visuomenėje.

Teisinės sąmonės diegimas mokiniams nėra lengvas procesas. Šioje sąvokoje susilieja žmogaus žinių, vaizdinių ir jausmų apie teisę visuma (Šlapkauskas, 2004). Būtent teisinė sąmonė atsispindi žmonių elgesyje, jeigu žmogus suvokia kas yra leistina, o kas ne, tai jo elgesys bus priimtinas visuomenei. O jeigu jis teisės normų neįsisavina ir jų netoleruoja, tai jo elgesys skatins visuomenės nepasitikėjimą juo. A. Vaišvila (2000) pabrėžia, jog pažinti teisinę sąmonę – tai pažinti, kaip žmonės kolektyviniu būdu įsisąmonina savo interesus, kaip ir kodėl juos transformuoja į teises idėjas – pageidaujamo elgesio idėjinį modelį, o vėliau – į visuotinai privalomą teisinę tvarką. Taigi teisinės sąmonės pažinimas verčia žmones keisti savo interesus ir formuoti savo teisinių pažiūrų sistemą.

Mokykla – tai viena iš institucijų, kuri formuoja teisinę sąmonę. R. Ričardsonas (2007) pateikia išsamų mokyklos skirtumą nuo kitų socialinių institutų. Jis teigia, kad mokykla – tai ne šeima, kurioje visi vienas kitą pažįsta ir daugelį dalykų galima padaryti individualių abipusių santykių pagrindu; ji yra bendruomenė, kurią sudaro sąlyginai nepažįstami žmonės, kuriems reikia kartu kovoti ir dirbti, kad sukurtų mechanizmą, ginantį ir puoselėjantį kiekvieno asmens laisvę ir saviraišką. Toks apibūdinimas, parodo skirtumą tarp šeimos ir mokyklos, pabrėždamas kiekvieno individo kovą dėl savo teisių ir laisvių. Norint jas apginti, būtina suvokti kokios yra asmens teisės,

laisvės, bei įsipareigojimai visuomenei. Teisinių žinių suteikimas yra svarus pagrindas plėtojant mokinių supratimą apie teisės svarbą žmonių gyvenime. Mokiniai dažnai keičia savo nuomonę apie išoriniame pasaulyje vykstančius procesus, tokiu būdu formuojasi jų požiūris, atsakomybė ir tam tikros veiklos siekimas. Mokykloje asmuo pradeda suprasti, kad moralė tai daugiau, negu draugiškumas savo draugams; moralė – tai ne meilės pareiškimas tiems, kurie atrodo verti meilės; moralė daugiau, negu kilnumas ir susižavėjimas tais, kurie uždega kitus (Leuprechtas P, 2007).

Svarbu paminėti, kad švietimas apie žmogaus teises be viso ko kito turi mokyti mokinius, kad būtent pasaulį galima formuoti, kad jis nėra kintamas; taip pat reikia mokyti, kaip praktiškai galima organizuoti ir suburti žmones, kaip kovoti, kad padėtis pasikeistų (Leuprechtas P, 2007). Taip atsiskleidžia švietimo žmogaus teisių srityje uždaviniai, kuriuos siekiama pasiekti mokykloje ir už jos ribų. Geriausiu atveju švietimas apie žmogaus teises plečia mokinių žinias, ugdo sumanumą, bei didina teisingumą mokyklose ir klasėse.

Labai svarbu, kad viso ugdymo procese mokiniai įsisavintų, kokios svarbios yra normos ir taisyklės, kokia pačios teisės esmė visuomenėje, kokia įvairiais įstatymais regluojuojančios tvarkos vertė. Siekiant aukštos piliečių teisinės sąmonės, žmogaus teisių idėjos išpildymo, visuomenei reikėtų nuolat aiškinti ir esminius žmogaus teisių apsaugos principus: viena teisė egzistuoja tik kitų teisių kontekste; teisių ir laisvių atsiradimas, jų įgyvendinimas neatsiejamas nuo pareigų vykdymo (Lydeka, 2007). Mokiniam yra būtina apie tai kalbėti, tačiau reikia nepamiršti, kad to siekiant mokiniai turi patys dalyvauti ir stengtis per savo asmeninę patirtį, suvokti teisės svarbą jų gyvenime.

4. MOKINIŲ POŽIŪRIS Į TEISINĮ UGDYMĄ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

4.1. TYRIMO TAIKYMAS IR JO METODOLOGIJA

Atliekant tyrimą remtasi humanistinės pedagogikos teorija. Pasak Š. A. Amonašvilio (Амонашвил, 2003), humanistinė pedagogika – tai universali ugdymo filosofija, teorija ir praktika, tinkanti visoms švietimo grandims, visiems amžiaus tarpsniams; ji sėkminga ne vien vaikų darželyje ir pradinėse klasėse, bet ir dalykinėje sistemoje.

Tyrimas vyko 2007 metų balandžio - gegužės mėnesiais Ukmergės rajono Veprių vidurinėje mokykloje, Ukmergės rajono Vidiškių pagrindinėje mokykloje, Ukmergės Šilo vidurinėje mokykloje, Ukmergės Dukstynos pagrindinėje mokykloje, Ukmergės Antano Smetonos gimnazijoje.

Tyrimo procese išskirtini tokie etapai:

- tyrimo instrumento parengimas – anketinė apklausa;
- anketinės apklausos vykdymas, siekiant ištirti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje;
- rezultatų analizė, išvadų parengimas.

Apklausos dalyvių anketos buvo pildomos anonimiškai, siekiant, kad respondentų atsakymai būtų atviri ir tikslūs. Anketose mokiniams buvo užduoti klausimai ir pateikiami atsakymų variantai, iš kurių turėjo pasirinkti jiems tinkamą atsakymą, bei pateikti atviri klausimai, kuriuose reikėjo įrašyti savo nuomonę ir atsakymą (žr. *priedas Nr. 1*).

Sudarant anketos klausimus buvo stengiamasi išryškinti aktualius mokinių požiūrio į teisinį ugdymą klausimus, taip pat buvo siekiama sužinoti mokinių teisinių žinių lygį. Minėtasis metodas pasirinktas dėl jo populiarumo ir galimybės surinkti daug informacijos, kuri leidžia nustatyti dėsningumus tiriamoje srityje. Anketinės apklausos privalumai ir ribotumai prieš atliekant tyrimą, įvertinti remiantis daugybės autorių pozicijomis (Charles, 1999; Kardelis, 2002; Šlapkauskas, 2004 ir kt.)

Šiame darbe buvo nagrinėjamos įvairios teisės sąvokos, kurios atsispindėjo ir anketos klausimuose, todėl atkreiptinas dėmesys į V. Šlapkausko (2004) mintis, kuris teigia, jog sudarant anketą, kurioje klausimai susiję su teisės sąvokomis, labai svarbu laikytis reikalavimo: *klausimai turi atitikti tikrovę*. Šio reikalavimo anketoje buvo laikomasi.

Anketai sudaryti iš esmės remtasi K. Kardelio (2002) keliamais reikalavimais bei rekomendacijomis, į kurias tyrėjui privalu atsižvelgti:

- pirmiausia turi būti motyvuotai, logiškai paaiškinta, dėl ko atliekamas tyrimas, po to

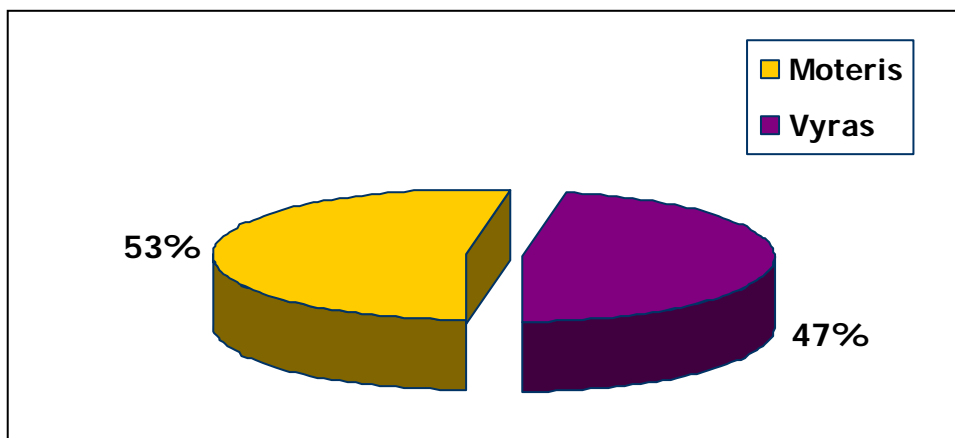
pateikiama trumpa anketos užpildymo instrukcija;

- apklausiamojo pastangos atsakyti turi būti minimalios, todėl klausimai turi būti konkretūs, o atsakymų variantai suprantami;
- kuo mažiau respondentui tenka rašyti, tuo daugiau jis tiki, kad bus išlaikytas anonimiškumas;
- svarbi anketos apimtis: ilga anketa tiriamąjį atbaido, nėra noro atidžiai ją skaityti, todėl galimi paviršutiniški atsakymai; svarbus ir anketos apipavidalinimas, klausimų kompozicija, -tai gali sušvelninti kilusias neigiamas nuostatas;
- reikia vengti klausimų, kurie stumia respondentą į vieną atsakymą;
- reikia vengti sudėtingų, erzinančių klausimų.

Taigi anketinės apklausos metodas baigiamajam magistro darbui buvo pasirinktas, nes jis patogus, galima apklausti didelį skaičių mokinių ir išsiaiškinti darbe iškeltus rūpimus klausimus. Anketa numatyta pasiekti užsibrėžtų tyrimo uždavinių ir tikslo.

Tyrimo duomenų apdorojimui taikytas matematinės statistikos metodas. Matematinė statistinė duomenų analizė atlikta kompiuterine programa SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 11.0 for Windows.

Skirtumas tarp grupių tyrimo duomenų tarpusavio ryšiui nustatyti naudotas χ^2 (chi kvadratu) kriterijus bei kintamųjų statistinio ryšio Spirmeno koreliacijos koeficientas (Spearman's rho arba ρ). Šių testų taikymas leidžia nustatyti reikšmingumo lygmenį: kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ laikoma, kad skirtumas statistiškai reikšmingas; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ – skirtumas esminis; kai $p < 0,001$ – skirtumas labai ryškus; kai $p < 0,0001$ – visiškas skirtumas; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$, laikoma, kad skirtumai tarp dažnių yra statistiškai nereikšmingi (Bitinas, 1998). Taip pat buvo naudojama aprašomoji statistika.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (proc.)

Iš paveikslu matyti, jog didesnę dalį (53 proc.) apklaustųjų sudaro moterys, vyrų šiuo atveju šiek tiek mažiau - 47 proc. Tiriant mokinių požiūrį į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje, buvo siekiama išsiaiškinti pačius pagrindinius dalykus susijusius su teisiniu ugdymu (tai teisės, pareigos, įstatymai, bausmių rūšys). Mokiniai turėjo pažymėti, ką jie žino apie pateiktas teisės sąvokas ir ar jos yra svarbios jų gyvenime.

Be to, teirautasi mokinių nuomonės, ar teisinis ugdymas jų manymu būtinas bendrojo lavinimo mokykloje. Jų atsakymai atskleidė požiūrį į šios disciplinos reikšmingumą ir reikalingumą mokykloje.

Tyrimo metu mokiniams buvo pateikta 11 klausimų. Iš jų – 8 uždari ir 3 atviri.

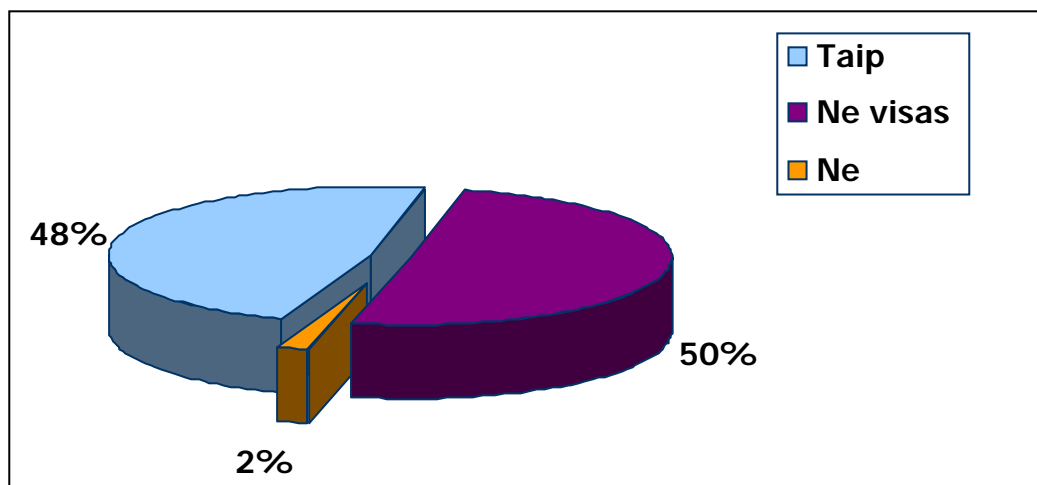
Tyrimo organizavimo aprašyme minėta, jog anketinė apklausa vyko 5 Ukmergės miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklose. Tikėtasi, jog pasirinkus miesto ir rajono ugdymo įstaigas surinkta informacija leis objektyviau įvertinti apklaustųjų požiūrį į teisinį ugdymą. 1 lentelėje pateikiamas tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal mokymo įstaigą.

1 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymo įstaigą

<i>Ugdymo įstaiga</i>	<i>Mokinių skaičius</i>
Ukmergės rajono Veprių vidurinė mokykla	65
Ukmergės rajono Vidiškių pagrindinė mokykla	46
Ukmergės Šilo vidurinė mokykla	63
Ukmergės Dukstynos pagrindinė mokykla	55
Ukmergės Antano Smetonos gimnazija	81

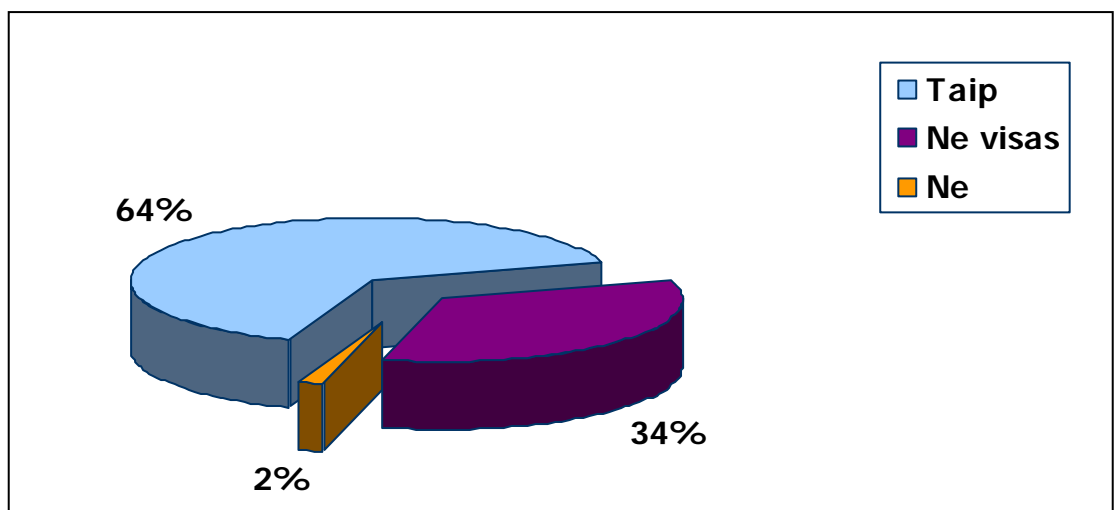
Respondentų skaičius išvardintose mokyklose skiriasi, priklausomai nuo mokyklos tipo. Kadangi buvo apklausiami 8 – 10 kl. mokiniai, tai jų skaičius netolygiai pasiskirstė. Tyrimo metu nustatyta, kad daugiau mokinių (209) apklausta vidurinėse mokyklose ir gimnazijoje negu pagrindinėse mokyklose.

4. 2. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

2 pav. Respondentų žinios apie savo teises (proc.)

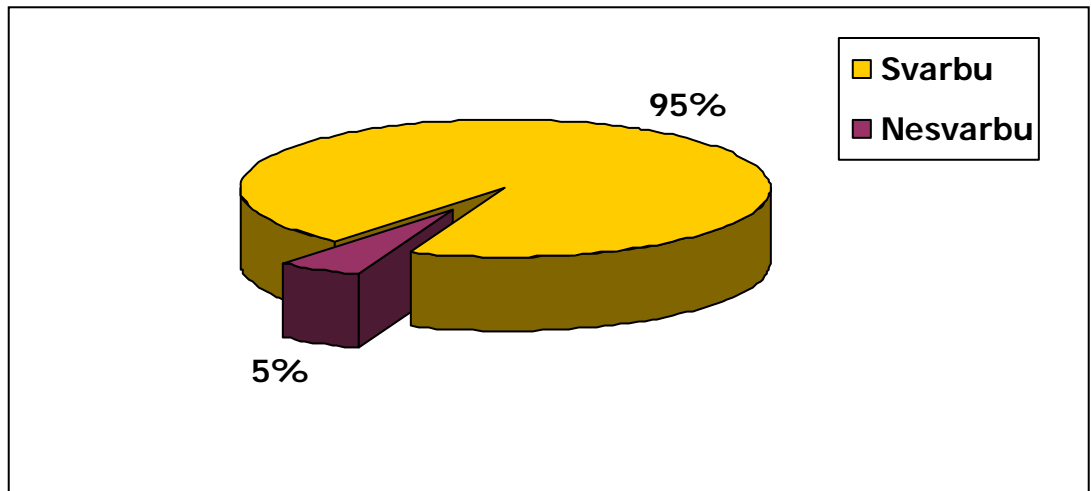
Siekiant sužinoti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą, buvo svarbu išanalizuoti, kaip jie suvokia savo teises. Mokiniai įvairiose situacijose (bendraudami su mokytojais, tėvais) stengiasi atskleisti savo, kaip pilnaverčių piliečių, galimybes. Tačiau atsitinka taip, kad ne visi savo teises žino (žr. 2 pav.). Tyrimo duomenys rodo, kad, tik 48 proc. apklaustųjų jas išmano, o didesnę dalis žino, tačiau ne visas. 2 proc. mokinių, kurie visai nieko nežino apie savo teises, verčia manyti, kad tokie jų atsakymai buvo neapgalvoti arba jie iš tikrųjų nežino savo teisių ($\chi=137,83$, $df=2$, $p<0,001$). Kurį atsakymą bepasirinktume, matome, jog mokiniams būtina akcentuoti jų teisės.

3 pav. Savo pareigų žinojimas (proc.)

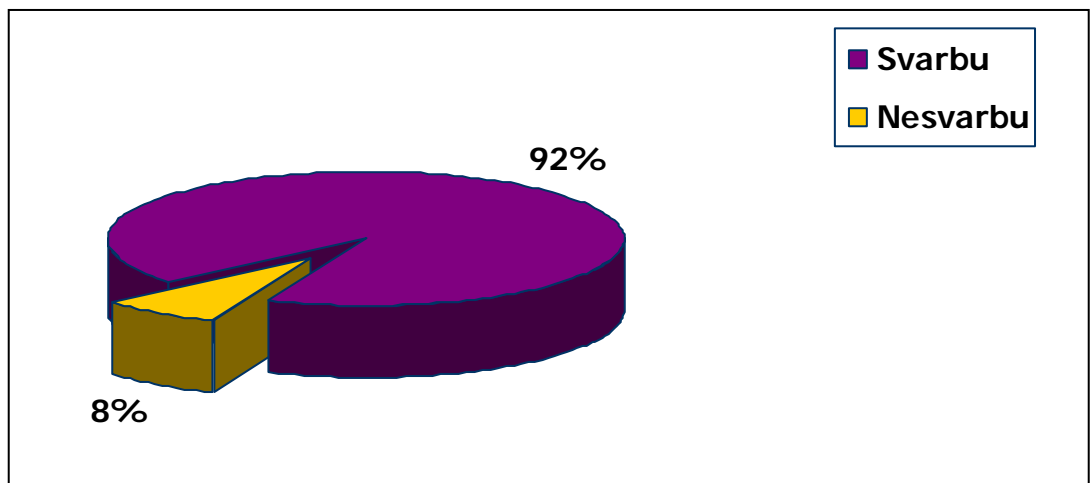
Kaip jau buvo minėta šiame darbe, žmogaus teisės ir pareigos yra neatsiejami teisės elementai. Galima palyginti teisių žinojimo rezultatus su jų pareigų žinojimu. Pastebėtina, kad

rezultatai šiuo atveju yra geresni, net 64 proc. mokinių žino savo pareigas, o teises žino tik 48 proc. 34 proc. mokinių pažymi, kad ne visas pareigas žino. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tie patys 2 proc. mokinių įvardija, jog nežino savo pareigų ($\rho=0,373$; $p<0,001$).

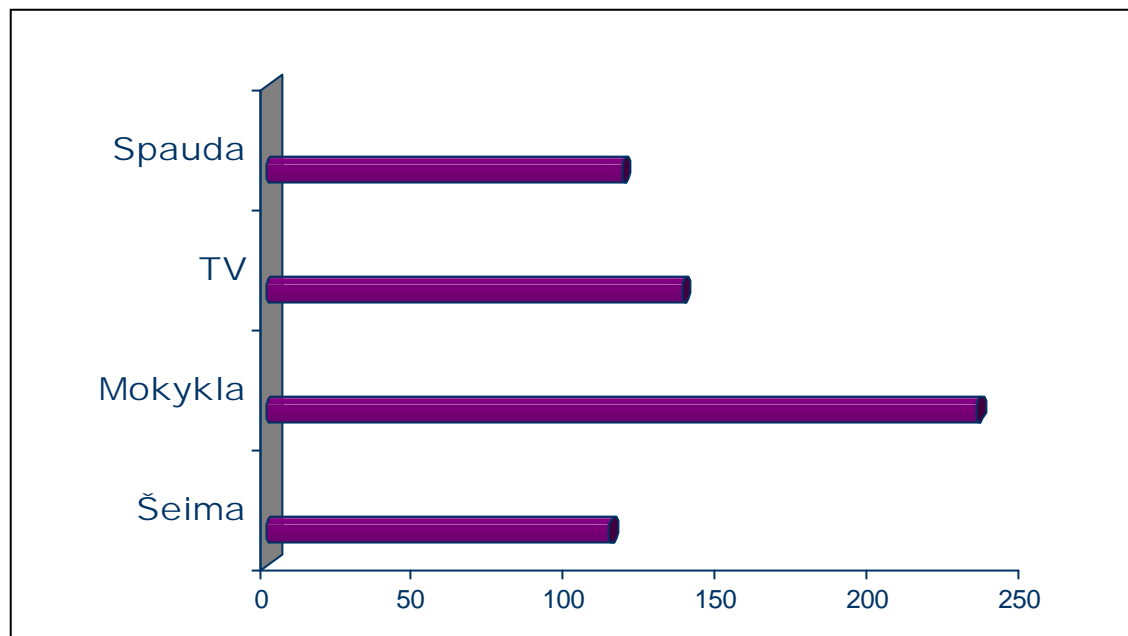
4 pav. LR piliečių teisių žinojimo svarba (proc.)

Nors mokiniai įvardija, kad jie žino savo teises (48 proc.), būtina išsiaiškinti, ar jiems, kaip LR piliečiams, tas teisių žinojimas yra iš tikrųjų svarbus. Kaip rodo tyrimo duomenys, didelė dalis mokinių (95 proc.) mano, kad tai yra svarbu, ir tik 5 proc. apklaustųjų teisių žinojimas nėra svarbus ($\rho=0,142$; $p<0,012$). Tokie rezultatai parodo, kad nepaisant nedidelės dalies abejingų savo teisėms piliečių, didesnė dalis mokinių vis dėlto vertina jų, kaip LR piliečių, teisių egzistavimą visuomenėje.

5 pav. LR piliečių pareigų žinojimo svarba (proc.)

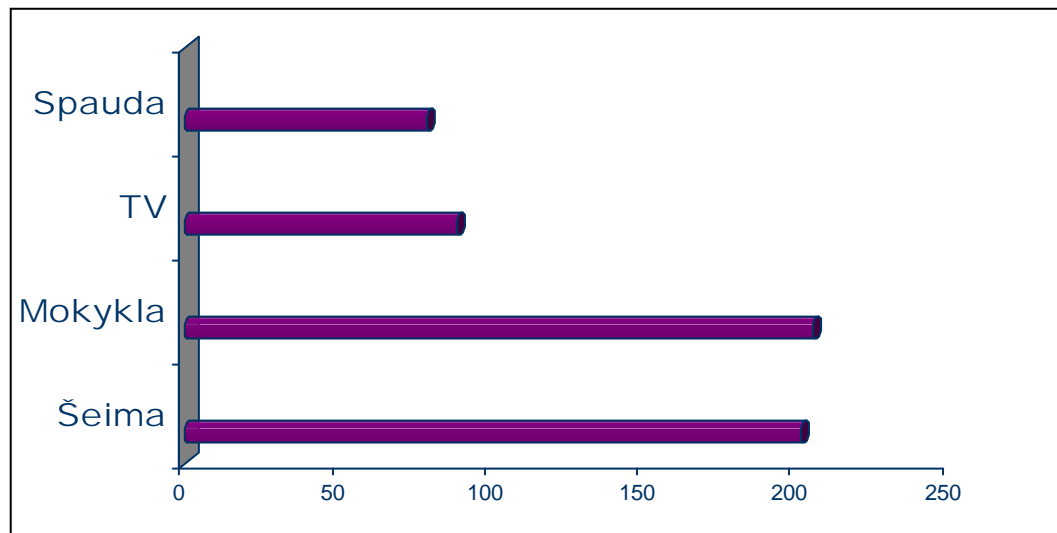
Panašūs tyrimo rezultatai yra pastebimi analizuojant pareigų žinojimo svarbą. 92 proc. apklaustųjų mokinių mano, kad yra svarbu žinoti savo, kaip LR piliečių, pareigas. Tačiau 8 proc. mokinių mano, kad pareigų žinojimas nėra svarbus. Nors skaičius nėra didelis, bet toks požiūris parodo mokinių neatsakingumą ir abejingumą socialinei aplinkai ($\rho=0,150$; $p<0,008$). Kaip buvo minėta šiame darbe, teisės ir pareigos yra neatsiejamos viena nuo kitos. Mokiniai, žinodami savo teises ir galėdami jomis naudotis, privalo gerbti kitų teises ir žinoti savo, kaip LR piliečių, pareigas. Jų žinojimas siejamas su darna ir tvarka visuomenėje.

6 pav. Žinių apie savo teises pagrindiniai šaltiniai (N)

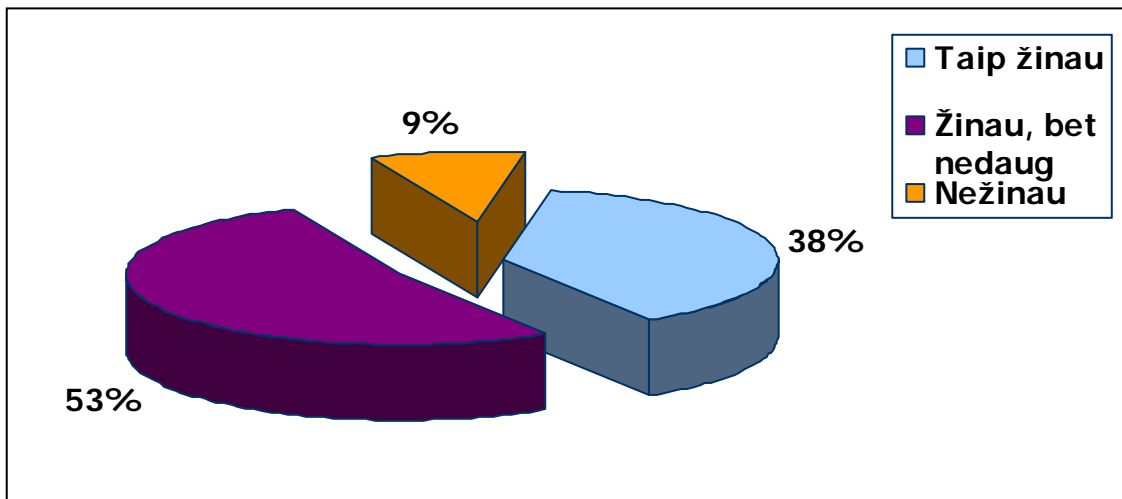
Atliekant tyrimą, buvo siekiama išsiaiškinti mokinių informacijos apie jų teises šaltinius. Tie 50 proc. apklaustųjų, kurie žino ne visas savo teises, nurodo, jog apie tai yra mažai kalbama arba visai nekalbama. Analizuojant tyrimo duomenis, akivaizdžiai matoma, kur daugiausiai mokiniai sužino apie savo, kaip LR piliečių, teises. Dauguma mokinių (234) įvardijo, kad apie tai sužino mokykloje. Šis rezultatas rodo, jog mokykla yra patikimas žinių apie teises šaltinis. Pagrindinis ugdymo objektas mokykloje yra mokinys ir jo poreikiai, taigi kalbėjimas apie mokinių teises parodo, kad mokykla ne tik ugdo, bet ir siekia visapusiško asmenybės tobulėjimo. Dalis mokinių (N=137) žinių apie savo teises šaltiniais įvardijo įvairias TV ir radijo laidas, kiek mažiau (N=117) mokinių pažymėjo, kad apie tai sužino spaudoje bei įvairiuose kituose leidiniuose. Taigi šios visuomenės informavimo priemonės atlieka savo švietėjišką funkciją – suteikia teisinių žinių. Kuo daugiau apie tai yra kalbama, tuo efektyvesnių rezultatų galima pasiekti. Visai kita situacija matoma šeimoje. Maža dalis respondentų (N=113) nurodė, kad apie savo teises sužino namuose. Tai

nėra geras rezultatas, nes šeima yra pati artimiausia vaiko aplinka, joje turėtų formotis vaiko socialiniai įgūdžiai. Jo teisių nutylėjimas šeimoje atima iš jo galimybę žinoti, ką jis gali ir kas jį gali apsaugoti kaip pilnavertį visuomenės narį.

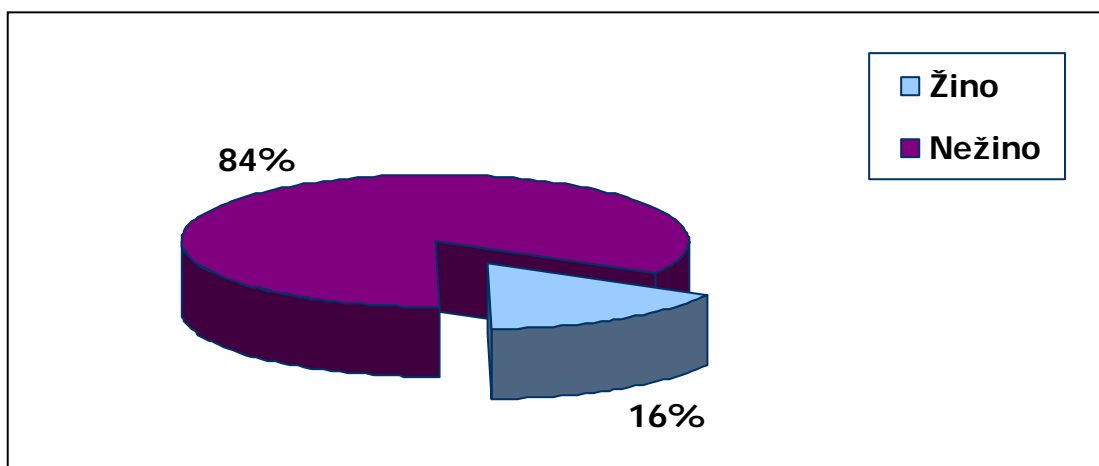
7 pav. Žinių apie savo pareigas pagrindiniai šaltiniai (N)

Šie tyrimo duomenys parodo šaltinius, iš kurių mokiniai sužino apie savo pareigas. Čia akivaizdžiai matosi, kad apie pareigas, skirtingai negu apie teises (6 pav.), yra tolygiai kalbama tiek mokykloje, tiek šeimoje. Dauguma mokinių (N=206) nurodė, kad apie savo pareigas daugiau žinių jie gauna mokykloje. 202 respondentai įvardijo šeimą, kaip pagrindinį žinių apie pareigas šaltinį. Visuomenės informavimo priemonės, kurios suteikia šių žinių, pasirinko mažiau mokinių, tačiau jų įvardijimas rodo, kad ši veikla yra pastebima. Švietėjiškas darbas, kuriuo siekiama įtvirtinti pareigų svarbą mokinių sąmonėje, yra būtinas. Kaip kiekvienas turi savo teises, taip kiekvienas privalo žinoti savo pareigas ir jas vykdyti. Minėtieji 8 proc. (5 pav.), kuriems jų pareigos nėra svarbios, yra ta žmonių grupė, kuriai būtina apie tai kalbėti. Pareigų nežinojimas ir jų nevykdymas padeda plisti neigiamiems socialiniams reiškiniams (pvz., įvairūs nusikaltimai, žalingi įpročiai, mokyklos nelankymas). Šias problemas spręsti lengviau, kai mokiniai aiškiai žino, ką jie gali ir ko ne.

8 pav. Bausmių, gresiančių už įvairius teisės pažeidimus, žinojimas (proc.)

Kiekvienam žmogui, atliekant kokią nors veiklą, svarbu žinoti, dėl ko jis tai daro, kodėl vienaip ar kitaip reikia elgtis ir kas gali būti, jeigu jis tam tikrų įsipareigojimų nevykdys. Reikia pabrėžti teisinės sistemos egzistavimo svarbą. Ji palaiko tvarką visuomenėje, kurioje vyrauja skirtingi žmonių interesai ir nuomonės. Atsitinka taip, kad žmonės nepaklusdami visuomenėje nusistovėjusioms normoms suardo tą tvarką ir pažeidžia teisės normas. Taigi, kalbant apie teises ir pareigas, mokinius reikia supažindinti su bausmėmis, gresiančiomis už įvairius teisės pažeidimus. Tik 38 proc. apklaustųjų žino apie tai, kas gresia už teisės normų nepaisymą. Net 53 proc. mokinių žino nedaug, o 9 proc. visai nežino ($\chi=91,74$; $df=2$, $p<0,001$). Iškyla problema, kad dauguma mokinių netvirtai žino, kas gali būti nevykdant savo pareigų ir pervertinant savo teises. Reikia siekti, kad mokiniai neperžengtų tos ribos, kuri skatina įvairių teisės pažeidimų atsiradimą.

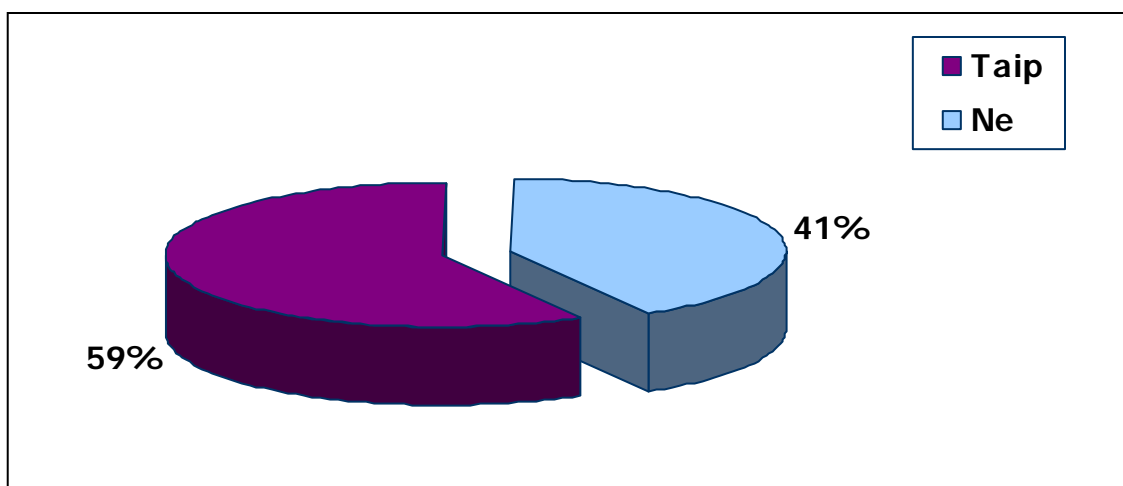

9 pav. Mokinių žinomi, juos kaip LR piliečius, ginantys įstatymai (proc.)

Labai svarbu mokiniams žinoti juos ginančius įstatymus. Šie tyrimo duomenys rodo, jog 84 proc. mokinių nežino šių įstatymų. Tik 16 proc. įvardija, kad žino. Tai problema, kuri turėtų būti sprendžiama, nes įstatymų žinojimas apsaugo individą. Tie 16 proc. mokinių įrašydami, kad žino įstatymus, kurie juos gina kaip piliečius, turėjo paminėti bent kelis įstatymus. Dažniausi atsakymai buvo tokie:

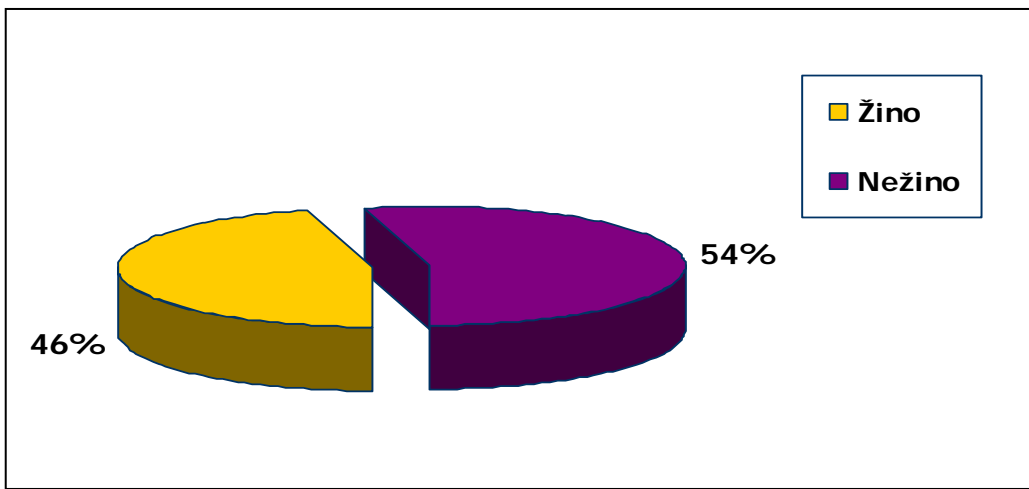
- ❖ Švietimo įstatymas.
- ❖ Vaiko teisių apsaugos įstatymas.
- ❖ Vaiko teisių konvencija.
- ❖ Konstitucija.

Pastebėta, kad mokiniai neskiria įstatymų nuo institucijų, kurios juos gina pvz., kaip įstatymą jie įvardija policiją, švietimo skyrių. Todėl teikiant mokiniams gausybę informacijos, reikia padėti atskirti, kur yra juos ginantis įstatymas, o kur institucija. Nedidelis procentas žinančiųjų (16 proc.) apie įstatymus, kurie apsaugo mokinius, parodo šių žinių trūkumą.

10 pav. Vaiko teisių konvencijos žinojimas (proc.)

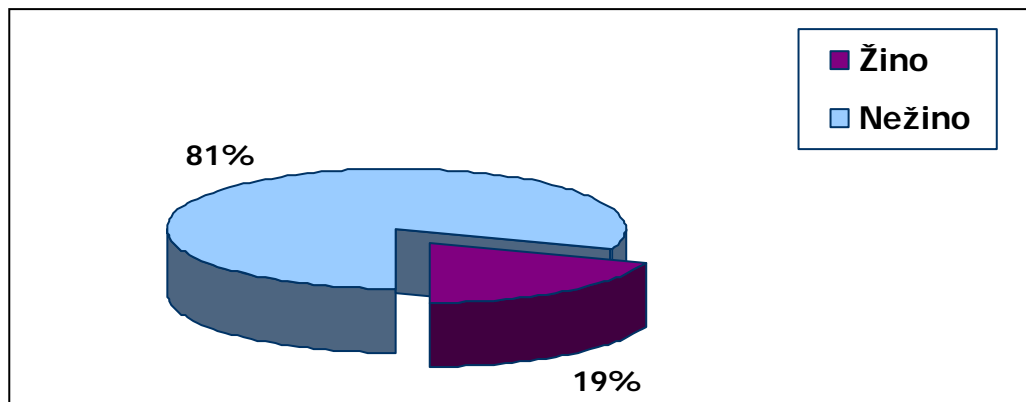
Sudarant anketą buvo pasirinktas klausimas apie Vaiko teisių konvencijos žinojimą. Ši konvencija ypatinga tuo, jog tai yra tarptautinė sutartis, kurios privalo laikytis ją pasirašiusios šalys. Joje nustatytos ir išdėstytos civilinės, politinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės vaikų teisės. Žmonija šia sutartimi įgyja pareigą vaikui duoti viską, ką ji gauna geriausia. Kaip rodo tyrimo duomenys, didesnė dalis (59 proc.) respondentų žino, kas yra Vaiko teisių konvencija, kita dalis (41 proc.) nežino dokumento, kuriame išdėstytos visos jų teisės ir valstybės įsipareigojimai vaikui.

11 pav. Mokinių žinojimas apie institucijas, galinčias jiems padėti dėl jų teisių apsaugos (proc.)

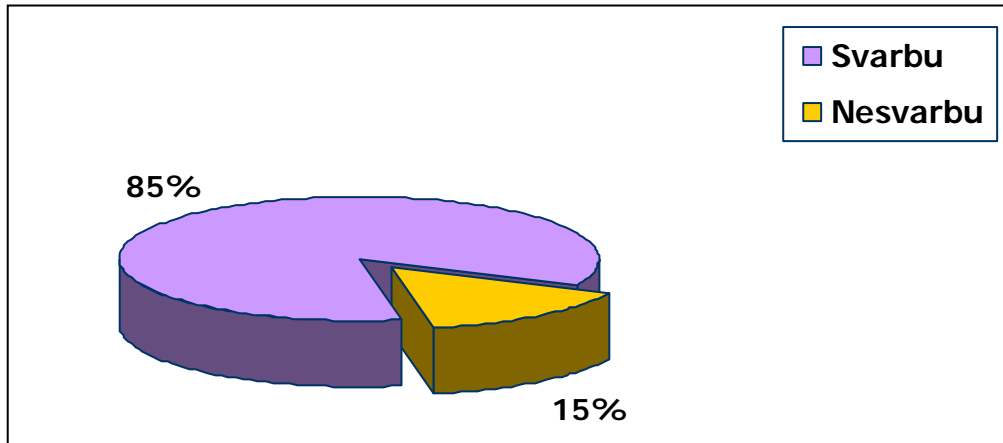
Nors didesnė dalis mokinių (59 proc.) žino, kas yra Vaiko teisių konvencija, tačiau dauguma apklaustųjų (54 proc.) nežino, kur galėtų kreiptis pagalbos, iškilus tam tikroms problemoms dėl teisių ar jų apsaugos. Tai nėra gerai, nes vis dažnėja situacijų, kai yra pažeidžiamos mokinių teisės. Tai atsitinka ir mokykloje, ir namuose, tarp bendraamžių, ir kt. Pažeidus mokinio teises, vaikas, nežinodamas kur reikia kreiptis pagalbos, nesugeba pats išspręsti iškilusių problemų. Mokiniai turi žinoti, kad jie visuomenėje nėra vieni ir kad yra daugybė institucijų, galinčių padėti ir apsaugoti juos. 46 proc. nurodė, kad žino, kur galėtų kreiptis pagalbos:

- ▶ Policija;
- ▶ Vaiko teisių apsaugos tarnyba;
- ▶ Nevyriausybinė organizacija „Gelbėkit vaikus“;
- ▶ Švietimo skyrius;
- ▶ Seniūnija;
- ▶ Mokyklos socialinis pedagogas.

12 pav. Mokinių žinojimas apie institucijas, galinčias jiems padėti dėl jų pareigų realizacijos (proc.)

Kitokia situacija matoma šiame paveiksle, net 81 proc. mokinių nežino, kur reikėtų kreiptis pagalbos dėl jų pareigų realizavimo. Skaičius yra didelis, nors tiek tiesės, tiek pareigos yra kartu egzistuojančios sąvokos, pvz., mokykloje mokinys turi ir teises, ir pareigas, ta pati situacija ir namuose bei kitokioje aplinkoje. Teigtina, kad mokiniai tiesiog nesieja pareigų su teisėmis, nes tai rodo didelis procentas (46 proc.) žinančių institucijas, galinčias apsaugoti jų teises, ir nedidelis procentas (19 proc.) žinančių institucijas, galinčias padėti realizuoti jų pareigas.

13 pav. Mokinių nuomonė apie teisinio ugdymo svarbą (proc.)

Mokinių požiūrį į teisinį ugdymą parodo ir jų nuomonė apie teisinio ugdymo poreikį ir būtinumą bendrojo lavinimo mokykloje. Analizuojant mokinių pateiktus atsakymus, išryškėjo, kad 85 proc. mokinių mano, kad teisinis ugdymas yra būtinas mokykloje ($\chi=150,50$, $df=1$, $p<0,001$). Kaip teigia patys mokiniai, jie šių žinių daugiausiai gauna įvairių pamokų, užsiėmimų metu, tačiau tai nėra sisteminga ir nuoseklu. Teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik sustiprintų mokinių teisinės sąmonės ugdymą.

4. 3. TYRIMO APIBENDRINIMAS

Apibendrinant atlikto tyrimo duomenis galima teigti, jog iškeltas tyrimo tikslas yra pasiektas. Anketinės apklausos bei tyrimo duomenų apdorojimui taikytas matematinės statistikos metodas (taikant kompiuterinę programą SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 11.0 for Windows) padėjo išsiaiškinti ir išanalizuoti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. Patikimuose anketų atsakymuose išvelgta, jog mokiniams trūksta teisinių žinių, dalis mokinių nežino pagrindinio jų teises apsaugančio dokumento – Vaiko teisių konvencijos, taip pat nemoka įvardinti įstatymų, kurie juos gina, kaip LR piliečius bei kokiose institucijose, mokiniai galėtų kreiptis pagalbos dėl jų teisių apsaugos ar pareigų realizavimo.

Tyrimo duomenyse pastebėta problema, kad apie mokinių teises yra mažiau kalbama šeimoje negu mokykloje. Šie rezultatai turėtų būti tolygūs, siekiant vaiko teisių apsaugos visuomenėje. Kita situacija yra su mokinių pareigomis, apie jas yra tolygiai kalbama tiek šeimoje, tiek mokykloje. Patys mokiniai pažymėjo, jog yra svarbu žinoti savo teises ir pareigas, jų žinojimas bei jų realizavimas padeda išlaikyti darną ir tvarką visuomenėje.

Reikėtų pabrėžti, jog tyrimo duomenyse yra pastebėtas visuomenės informavimo priemonių švietėjiškas darbas apie žmonių teises ir pareigas. Tai rodo, kad visuomenės teisinis švietimas yra efektyvi priemonė, siekiant tobulinti visuomenės narių teisinę sąmonę. Pastebėta, kad mokiniai netvirtai žino arba visai nežino, kokios bausmės gresia už įvairius nusikaltimus ir nusižengimus. Tokie atsakymai parodo, jog teisinis ugdymas mokykloje suteiktų mokiniams reikalingas žinias ir tai būtų, kaip priemonė siekiant sumažinti nusikaltimų skaičių visuomenėje.

Atsižvelgiant į tyrimo duomenis, teigtina, kad teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje yra būtinas. Tai patvirtino darbo pradžioje iškeltą hipotezę, kad teisinis ugdymas yra aktualus bendrojo lavinimo mokykloje. Tokios disciplinos įsitvirtinimas mokyklose padėtų stiprinti mokinių teisinės sąmonės formavimą bei teisinių žinių prienamumą.

IŠVADOS

Darbo pradžioje kelta hipotezė, jog teisinis ugdymas yra aktualus bendrojo lavinimo mokykloje, pasitvirtino. Tyrimas parodė, jog mokiniams trūksta teisinių žinių ir jų manymu, teisinis ugdymas būtinas bendrojo lavinimo mokykloje. Remiantis darbu galima išskirti tokias išvadas:

1. Visuomenėje nusistovėjusių teisės normų pripažinimas rodo visuomenės išsilavinimo lygį. Teisės egzistavimas šalia žmonių gyvenimo įpareigoja juos laikytis teisės normų ir siekti darnos visuomenėje.
2. Vien tik žinoti, kad teisė egzistuoja nepakanka, reikia sąmoningai suvokti jos pamatinius reikalavimus, teises bei pareigas. Mokiniams svarbu išaiškinti kokios taisyklės ir normos vyrauja jų socialinėje aplinkoje, kokios jų teisės, kaip LR piliečių, bei kokie yra įsipareigojimai sau ir kitiems.
3. Nagrinėta teisės samprata ir ugdymas sąlygoja visuomenės formavimąsi, teisė palaiko socialinę tvarką ir reguliuoja žmonių santykius, o ugdymas kaip kryptinga ir tikslinga veikla, siekia asmenybės tobulėjimo ir perduoda susiformavusias visuomenės vertybes.
4. Mokykla – tai viena iš institucijų, kuri formuoja mokinių teisinę sąmonę. Tikslingas teisinių žinių perdavimas ugdymo metu, padeda labiau suvokti teisės socialinę paskirtį ir tinkamo elgesio svarbą.
5. Mokykloje ir šeimoje, kaip artimiausiose mokinio aplinkose, reikia tolygiai kalbėti apie jo teises ir pareigas.
6. Teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik sustiprintų mokinių teisinės sąmonės ugdymą. Tai padėtų mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje.
7. Anketinės apklausos metodas baigiamajam magistro darbui pasirinktas, nes jis patogus, galima apklausti didelį skaičių mokinių ir išsiaiškinti darbe iškeltus rūpimus klausimus.
8. Atliktas tyrimas parodė, kad teisinis ugdymas būtinas bendrojo lavinimo mokykloje. Tai įrodo, jog mokiniams trūksta teisinių žinių ir gebėjimų apsaugojant savo teises ir laisves bei realizuojant savo pareigas.

REKOMENDACIJOS

Numatant galimus veiklos tobulinimo aspektus bei atsižvelgiant į mokinių požiūrį į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje, rekomenduojama:

1. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijai bei aukštosioms mokykloms paruošti kuo daugiau specialistų, galinčių kvalifikuotai dirbti mokyklose ir suteikti teisinių žinių bei kelti mokinių teisinę sąmonę.
2. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija turėtų įtraukti teisinį ugdymą kaip privalomą discipliną į bendrojo ugdymo planą.
3. Ugdymo procese daugiau remtis mokinių turima patirtimi, mokyklos aplinka ir mokinių interesais.
4. Mokiniam sukurti patrauklią ir prasmingą ugdomąją veiklą, kuri būtų susieta su mokinių teisiniu ugdymu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Konstitucija.
2. LR Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630, Vilnius // Žin., 2003 06 28, Nr. 63-2853.
3. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 1999 m. rugpjūčio 23 d. įsakymas Nr. 966 „Dėl Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų nuostatų tvirtinimo“//http://www.smm.lt.teisine_baze/docs/isakymai/1999-08-23-966.htm; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
4. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas Nr. 920 „Dėl visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“//http://www.smm.lt/teisne_baze/docs/nutarimai/2005-08-22-920.htm; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
5. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos // Žin., 2003, Nr. 71-3216.
6. Arminas Lydeka „Visuomenės teisinio švietimo aktualijos“//http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4326&p_k=1&p_d=72479; prisijungimo laikas: 2008-03-05.
7. Derekas Hiteris (Derec Heater) „Mokymo mozaika ir švietimas apie žmogaus teises“//http://www.etib.lt/site_files/Svietimas%20apie%20zm.teises/3%20dalies%2010%20skyrius.DOC; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
8. Education world//http://www.educationworld.com/a_issues/chat/chat119.shtm; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
9. Elsa The European Law Students Association//<http://www.elsa.lt/elsa/aa/index.htm#xi4>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
10. Leuprechtas P. Žmogaus teises 1789 - 1989 m. // Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai//<http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=14&lang=lt>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
11. Pagrindinės centro programos ir projektai//<http://www.nplc.lt/pr10.html>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
12. Teisės programa//<http://lark.osf.lt/OSF/Teise2003.doc>; prisijungimo laikas 2007-01-17.
13. Teisinė informacija bus lengviau prieinama visuomenei 2005-08-17/LRV//<http://www.tm.lt/Default.aspx?item=spauda&id=9964&lang=1>; prisijungimo laikas: 2007-01-18.
14. Teisės pagrindai vaikams – jau vidurinėse mokyklose 2005-09-01/TM//<http://www.tm.lt/Default.aspx?item=spauda&id=10071&lang1>; prisijungimo laikas: 2007-01-18.
15. Teisinė valstybė yra demokratijos širdis//<http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-234.htm>; prisijungimo laikas: 2007-01-19.
16. Teisinė informacija bus lengviau prieinama visuomenei//http://www.lrvk.lt/main.php?id=aktualijos_su_video/p.php&n=2665; prisijungimo laikas: 2007-11-15.
17. Žmogaus teisių samprata//<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>; prisijungimo laikas: 2007-10-14.
18. Anzenbacher A. Etikos įvadas. – Vilnius: Aidai, 1995.
19. Aristotelis. Politika. – Vilnius: Pradai, 1997.
20. Bajoriūnas Z. Šeimos ugdymo mokslas ir praktika. – Vilnius: VPU, 2004.
21. Bakonis E., Virganavičiūtė R. Senovės istorija. – Vilnius: Lietus, 1996.
22. Bitinas B. Auklėjimo teorijos ir metodikos klausimai. – Kaunas: Šviesa, 1986.
23. Bitinas B. Ugdymo filosofija. – Vilnius: Enciklopedija, 2000.
24. Charles C. M. Pedagoginio tyrimo įvadas. Vilnius: Alma litera, 1999.
25. Didysis Lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mintis, 1972.

26. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
27. Dumčienė A., Bajoriūnas Z. Ugdymo pagrindai. – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2006.
28. Hartmann N. Filosofijos įvadas. – Vilnius: Pradai, 2001.
29. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – Kaunas: Šviesa, 1996.
30. Jovaiša L. Hodegetika. – Vilnius: Agora, 1995.
31. Jovaiša L. Ugdymo mokslas ir praktika. - Vilnius: Agora, 2001.
32. Leonas P. Teisės enciklopedija. – Vilnius: Pozicija, 1995.
33. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. – Vilnius: Leidybos centras, 1997.
34. Lietuvos švietimo koncepcija. – Vilnius: Leidybos centras, 1992.
35. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas: JUDEX leidykla, 2002.
36. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija. – Vilnius: Leidykla, 2005.
37. Maceina A. Lavinimas ir auklėjimas. - Vilnius, 1936.
38. Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai. – Vilnius: VPU, 2004.
39. Sabine G. H. ir kt. Politinių teorijų istorija. – Vilnius: Pradai, 1995.
40. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. – Vilnius: Leidybos centras, 1991.
41. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. – Vilnius: Leidybos centras, 1992.
42. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
43. Šteineris R. Žmogiškosios esybės vystymasis. – Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centras, 2000.
44. Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas. – Kaunas: Šviesa, 2000.
45. Tautinė mokykla. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija. – Vilnius: Žinija, 1989.
46. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
47. Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam. - Vilnius: Kronta, 2001.
48. Vabalas-Gudaitis J. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai. – Vilnius: Mokslas, 1983.
49. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004.
50. Terence H. McLaughlin. Šiuolaikinė ugdymo filosofija. – Kaunas: Technologija, 1997.
51. Leonas P. Teisės enciklopedija. – Vilnius: Pozicija, 1995.
52. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. – Vilniu: Pozicija, 1995.
53. Burnham W. Introduction to the law and legal system of the United States. - Minnesota: West group, 2003.
54. Council of Europe. Recommendation No. R. (85) 7 of the Committee of Ministers. Appendix 3.2. Strasbourg, 1985.
55. Ihering R. V. Law as a means to an end. – Boston: The Boston book company, 1913.
56. Newton M. The encyclopedia of American law enforcement. – New York: Checkmark books, 2007.
57. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права. - Москва, 1997.
58. Гарусина Н. Н. Субъективное права – юридическая обязанность?// философские проблемы субъективного право – тезисы докладов. Ярославль, 1990.

Publikacijos:

59. Bakševičienė R. Teisė – kas tai? Kelios sampratos//Teisė. - Vilnius: VU, 1996, T30.
60. Miliauskaitė K. Žmogaus teisių dichotomija: universalija ir partikuliarizmas?// Jurisprudencija (Adobe acrobat 2000 byla), t. 54(46), p. 82 - 93.

SANTRAUKA

Darbo tema – mokinių požiūris į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. Sistemingas ir nuoseklus teisinių žinių suteikimas mokiniams stiprina jų teisinę sąmonę. Teisės egzistavimas visuomenėje priverčia žmones daryti tai, ko kitaip jie nedarytų. Taigi teisinis ugdymas labai aktualus formuojant visuomenės sąmoningumą. Teigtina, kad teisinis ugdymas mokykloje vienas iš būdų paruošti žmogų gyvenimui visuomenėje. Mokykloje teisinis ugdymas padeda mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginant savo teises ir vykdant pareigas. Darbo tikslas - atskleisti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą. Šiam tikslui pasiekti išskelti uždaviniai: išanalizuoti teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje teorinius aspektus; apibūdinti mokinių požiūrio į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo metodikos parinkimą; ištirti mokinių požiūrį į teisinį ugdymą. Teorinėje dalyje analizuojama teisės sąvoka, jos socialinė paskirtis bei aptarti du svarbiausi jos elementai – teisės ir pareigos. Taip pat, aptariami ugdymo teoriniai aspektai, apibrėžiamas ugdymo tikslas ir uždaviniai, be to, susietas ugdymas ir teisė kaip visuomenės formavimąsi sąlygojantys procesai. Remiantis mokymo/si programomis ir išsilavinimo standartais bei visuomenės teisinio švietimo programa aptariamos teisinio ugdymo prielaidos bendrojo lavinimo mokykloje. Iškelta hipotezė, kad teisinis ugdymas yra aktualus bendrojo lavinimo mokykloje, pasitvirtino. Hipotezei patvirtinti pasirinkti šie metodai: teoriniai(mokslinių ir metodinių literatūros šaltinių magistrinio darbo tema analizavimas ir apibendrinimas), empiriniai (anketinė apklausa mokiniams, siekiant ištirti jų požiūrį į teisinį ugdymą), statistiniai (surinktų duomenų matematinis statistinis apibendrinimas ir matematinė duomenų analizė, taikant kompiuterinę programą SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 11.0 for Windows). Tyrimo imtį sudaro 310 mokinių iš 8-10 klasių. Iškeltam klausimui pagrįsti pateikiama tyrimo analizė ir pastebėjimai. Tyrimo rezultatai parodo, jog teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik sustiprintų mokinių teisinės sąmonės ugdymą, kadangi daugeliui mokinių trūksta žinių apie jų teises, pareigas, juos ginančius įstatymus ir institucijas, galinčias jiems padėti.

SUMMARY

Theme of the work: The attitude of schoolchildren towards law training in secondary schools. Systematic and consistent bestowal of juridical knowledge to schoolchildren strengthens their juridical consciousness. The existence of law in the society makes people do things which they would not do otherwise. Thus law training is very relevant in forming the consciousness of the society. It must be said that law training at school is one of the ways to prepare a person for life in the society. At school law training helps schoolchildren to gain knowledge and competence needed for using one's rights and liberty in law system while defending one's rights and meet one's duties. The aim of the work is to reveal the attitude of schoolchildren towards law training. In order to achieve this aim such goals are raised: to analyze theoretical aspects of law training in secondary schools; to describe the selection of the methodology for studying of the attitude of schoolchildren towards law training in secondary schools; to research the attitude of schoolchildren towards law training. In the theoretical part of the work the concept of law and its social purpose is analyzed. The main elements of law – rights and duties – are also discussed. In addition to that theoretical aspects of education are discussed. The aim and goals of education are defined. Besides that education is linked to law as processes that determine the formation of the society. With reference to Education syllabus and standards and the Program of juridical education of the society, the assumptions of law training in secondary schools are discussed. The hypothesis that law training is relevant in secondary schools is proved. In order to prove the hypothesis such methods were used: theoretical (the analysis and generalization of scientific and methodical literature connected with the theme of the work), empirical (the questionnaire for schoolchildren in order to probe the attitude towards law training), statistical (the mathematical-statistical generalization and mathematical analysis of collected data using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 11.0 for Windows). The research was performed with 310 schoolchildren from 8th to 10th class. The question is substantiated by the analysis and remarks of the research. The results of the research show that law training as a separate subject would strengthen the juridical consciousness of schoolchildren because they lack knowledge about their rights, duties, laws that defend them and institutions that can help them.

